P E T R V I L G U S

FOTOGRAFIE

v období protektorátu Čechy a Morava

Slezská univerzita
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Institut tvůrčí fotografie

Opava, září 1997

P E T R V I L G U S

FOTOGRAFIE

v období protektorátu Čechy a Morava

Bakalářská diplomová práce

Sonda do poměrů v reportážní, žurnalistické a knižní fotografii
první poloviny let čtyřicátých dvacátého století

Obor: tvůrčí fotografie
Vedoucí práce: Doc. PhDr. Vladimír Birgus
Oponent: Mgr. Blanka Chocholová

Slezská univerzita
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Institut tvůrčí fotografie

Opava, září 1997

Chtěl bych touto cestou poděkovat všem institucím
i jednotlivcům, pedagogům Institutu tvůrčí fotografie,
zaměstnancům organizací jmenovaných v rejstříku zdrojů,
rodičům, přátelům a známým, kteří mi radou,
kritikou či dobrým slovem pomohli realizovat tuto práci.

Prohlašuji,
že jsem práci vypracoval samostatně
a použil pouze uvedenou literaturu.

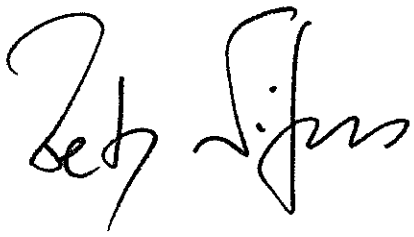

V Opavě dne 25. září 1997.

© 1997 Petr Vilgus, Institut tvůrčí fotografie FPF Slezské univerzity

1. Úvodní slovo s citáty ..... strana **2**

2. Uvedení do situace v protektorátu ..... strana **3**

3. Reportáž – živá fotografie ..... strana **5**

3.1 Český tisk; Pestrý týden, Fotografický obzor, Zteč ..... strana **5**

3.2 Fotografové Pražského hradu ..... strana **14**

3.3 Práce amatérů a profesionálů ve Státním ústředním archivu ..... strana **16**

4. Knižní produkce za protektorátu ..... strana **19**

5. ...mezihra před závěrem ..... strana **27**

6. Závěrečná úvaha ..... strana **29**

7. Fotografové za války ..... strana **30**

Použitá literatura, periodika a zdroje

Fotografická příloha

Období protektorátu Čechy a Morava není v našich dějinách právě nejveselejší.
Dění v oblasti fotografie zatím není detailně prozkoumáno,
o výtvarném umění těchto časů vyšlo zatím poměrně málo publikací a rozborů.
To jsou pravděpodobně nejpádnější důvody pro mé rozhodnutí se nad touto etapou
našich národních dějin ve formě bakalářské práce zamyslet.
Má práce si neklade za cíl být vyčerpávajícím rozborem,
jde mi v ní spíš o to podat základní informaci o situaci v českých zemích
v období let 1939 – 45 a případně inspirovat další zájemce o tuto problematiku
k detailnímu prozkoumání zde načatých témat. Jsem přesvědčen,
že většina z nich by si rozsáhlejší práci zasloužila. **P. V.**

Motto 1:

„Spěte, jako tiše usnuly schránky hukotu moře v tvrdých poutech sádry,
naslouchajíce zástupům slov, která se potkávají, nebo se beznadějně míjejí."

(Jindřich Heisler, Na jehlách těchto dní, 1941)

Motto 2:

„Není třeba vážných programů, kterým konec konců rozumí jen nepatrné procento lidí;
musíme poskytnout širokým masám a miliónům lidí zápasícím o existenci
tolik zábavy a uvolnění, poučení a vzdělání, kolik je jen možné."

(Joseph Goebbels – vůdčí postava nacistické propagandy, 1939)

2. Uvedení do situace v protektorátu

Na základě mnichovské dohody ze dne 29. září 1938, kterou podepsali zástupci Německa, Itálie, Francie a Spojeného království, bylo z tehdejšího Československa odtrženo území s převládajícím německým obyvatelstvem a byla „vyřešena" problematika polských a maďarských územních požadavků odstoupením Těšínska a části jižního a východního Slovenska. Dohodu nakonec odsouhlasil i prezident Beneš, který se nedlouho nato (5. října 1938) vzdal úřadu a odcestoval do londýnského exilu (22. října 1938). Nastalo krátké období „druhé republiky". Během doby mezi mnichovským diktátem a volbou nového prezidenta stihl parlament odsouhlasit autonomii Slovenska a Podkarpatské Rusi a schválit změnu názvu republiky na Česko-Slovensko (...jak onen požadavek na autonomii i toto jméno vyvolává vzpomínky na rok 1992 a diskuze o tom, jestli se pomlčka v názvu federace má nazývat rozdělovník či spojovník...). 30. listopadu 1938 byl zvolen novým prezidentem Emil Hácha s příslibem, že jeho postava bude sloužit pouze k reprezentaci, nikoliv ke skutečnému rozhodování. 14. března 1939 je však povolán do Berlína, kde je mu Hitlerem předložen ke schválení snad nejzávažnější dokument, o jakém musel kdy československý prezident rozhodnout – ultimátum na dobrovolné připojení zbytku českých zemí k Říši pod hrozbou násilného vojenského vpádu Německa. Je zneužito Háchovy lásky k české zemi a umění a apelováno na něj, aby zabránil zničení Prahy, které by v případě odmítnutí diktátu bylo „nezbytné". Hácha podepisuje. 15. března 1939 ráno začíná obsazování českých zemí (den před tím vyhlásilo Slovensko plnou svrchovanost), 16. března přijíždí na návštěvu Prahy Adolf Hitler, vzniká podivný státní útvar protektorát Čechy a Morava. Má svou hlavu – státního prezidenta, který nedisponuje krom možnosti osobních intervencí téměř žádnými pravomocemi, má svou vládu, která se však nesmí kolektivně scházet na poradách. Česká civilní i vojenská správa je zcela podřízena říšským orgánům, případně jejich českým spolupracovníkům. Je vytvořen systém jediného politického hnutí – Národního souručenství, jsou sjednoceny odborové a kulturní organizace, je až na výjimku početně bezvýznamného Vládního vojska zrušena armáda a prostoru Čech a Moravy je přidělen úkol zásobování jiných částí Velkoněmecké říše a bojišť.

Po vzniku protektorátu byla zřízena funkce říšského protektora, kterým se stal Konstantin von Neurath, skutečnou mocí však disponoval spíš státní sekretář Karl Hermann Frank. Období Neurathova protektorství není ještě tak špatné – umírněný Neurath si přál nekonfliktní vztahy mezi Němci a protektorátním obyvatelstvem a nebyl zastáncem teroru a represálií, což však nebylo Berlínem chápáno jako vstřícný krok, ale jako slabost. V protektorátě docházelo v té době o boj koncepcí – Frank zastával postoj silně protičeský, Neurath byl pro nezasahování do vnitřní autonomie. V polovině roku 1941 odchází Neurath na dlouhodobou „zdravotní" dovolenou a na konci srpna 1941 ho ve funkci zastupujícího říšského protektora nahrazuje Reinhard Heydrich, jedna z nejmocnějších postav nacistického systému, faktický šéf gestapa a Hlavního říšského úřadu pro bezpečnost RSHA SS. Jeho jmenováním bylo fakticky schváleno Frankovo pojetí vlády nad českými zeměmi – původní obyvatelstvo protektorátu poněmčit, odsunout nebo zlikvidovat. Heydrich byl muž činu, už v den uvedení do funkce vyhlásil civilní stanné právo, nechal zatknout a později popravit předsedu protektorátní vlády Eliáše a po celou dobu své vlády se se značnými úspěchy soustřeďoval na potlačení jakéhokoliv národního či osvobozeneckého hnutí. Byl vůdčí postavou

při stavbě koncentračních táborů v Polsku a otcem myšlenky konečného řešení židovské otázky a poněmčení českého prostoru. Na jeho popud začaly vznikat organizace jako Kuratorium pro výchovu mladých, pod jeho vedením byla vytvořena široká síť konfidentů, díky níž se přítel bál přítele, soused souseda. Atentát v květnu 1942 mu naštěstí vzal možnost dotáhnout své plány do konce. V období heydrichiády se útoky na nejzákladnější lidská práva ještě stupňovaly, střídající se šéfové německé okupační moci pokračovali v politice více biče, méně cukru zahájené Heydrichem.

Veškeré mediální otěže byly dány do rukou bývalého ambiciózního karlovarského knihkupce a později říšského ministra pro Čechy a Moravu Karla Hermanna Franka a vůdčí osobnosti českého kolaboračního aktivismu, českého Goebbelse – ministra školství a lidové osvěty Emanuela Moravce.

Ekonomická situace v protektorátu se v průběhu války rychle zhoršovala, většina důležitých potravin a ošacení byla postupně převáděna na lístkový systém a bylo je nutno několik týdnů předem objednávat. Ceny na černém trhu, na kterém si musela zlepšovat svoji situaci drtivá většina městského obyvatelstva, prudce rostly. V roce 1939 stál například kilogram cukru 8 korun, v roce 1941 už 125 korun a ke konci války 400 korun.

Doba to byla zlá. Za poslech nepřátelských zahraničních rádií smrt, za zatajení nadměrných zásob dlouholeté tresty. V hospodách je zakázáno zpívat národní písně. Z Pařížské ulice se stává Nürnberger Straße, z Dejvického náměstí Platz der Wehrmacht. O fotografické tvorbě takových časů bude pojednávat tato práce.

3. Reportáž – živá fotografie

3.1 Český tisk, Pestrý týden, Fotografický obzor, Zteč

„(Sociální fotografie) ...musí viděti člověka nikoliv jako objekt žánrového nebo rodinného obrázku, nýbrž člověka v jeho vztahu k celé lidské společnosti, jeho úlohu a zařazení v společenském vývojovém procesu s jeho hospodářskými, sociálními, mravními a kulturními problémy, člověka živého, skutečného, nevytrženého z tohoto procesu", tak píše Lubomír Linhart v Magazínu Družstevní práce, ročník 1934 – 35, číslo 1, strana 9 v článku Sociální fotografie. Popsal přesně to co za pár let, v době existence protektorátu Čechy a Morava nebude možné.

Živé fotografické žánry jako dokument čl reportáž měly velmi zlíženou roli. Jako v každé totalitní společnosti i v té fašistické existovala široká síť konfidentů, slídilů a donašečů. Podobně jako za komunismu i v nacistickém systému byl leckdo postižen chorobným stihomamem z cizích rozvědčíků, utajované bylo leccos od hutí přes státní budovy či silniční tahy až po nejmenší nádražíčka. Sociálněkritická fotografie se také nenosila. Žádaly se motivy hezké a veselé. Jak píše v úvodním mottu této práce Joseph Goebbels, není třeba závažných projektů, cílem číslo jedna je obyvatelstvo pobavit, rozptýlit jejich deziluzi z války a všeobecného nedostatku. Podle jednoho z tajných pokynů cenzury (číslo 359 ze 17. září 1940), jímž se museli vydavatelé novin řídit, se zakazovalo „propustit v tisku obrázky znázorňující účinky anglických náletů na německá města a místa, jako například snímky poškozených budov, stopy po výbuchu na dlažbě a podobně". A podobných nařízení, která se týkala i zpráv o shozu letáků britskými letci nad říšským územím, byla celá řada. (Dramatické a všední dny protektorátu, strana 147). Preventivní cenzurou procházelo v agenturách i redakcích všechno obrazové zpravodajství.

Fašismus, podobně jako každý jiný totalitní režim, svobodě tisku na českých územích nepřál. V knize Soupis legálních novin, časopisů, úředních věstníků v českých zemích z let 1939 – 45 se můžeme najít nepřeberné množství příkladů násilného slučování a úředního zastavování periodických tiskovin. Kniha, kterou doporučuji každému zájemci o pochopení poměrů v tisku, je řešena přehledně jako abecední seznam tiskovin s udáním názvu, vydavatele, místa vydávání, jména šéfredaktora, periodicity, formátu, data založení a zrušení (případně úředního zastavení) a názvu archivu, ve kterém se v roce 1980 výtisky časopisů nalézaly. Publikace obsahuje i stručný rozbor protektorátního období po mediální stránce a řadu odkazů na další soupisy a seznamy tiskovin s různým profesním či regionálním zaměřením. Podle této knihy vycházelo v období protektorátu 2218 českých, německých i cizojazyčných tiskovin. Z tohoto počtu bylo v průběhu válečných let úředně zastaveno nebo násilně pospojováno na 1887 českých periodik. Na zastavení deníků a časopisů stačilo často málo – noviny A Zet skončily svou existenci už 18. března 1939 za otištění vůdcovy nelichotivé fotografie, Národní listy byly v červenci 1939 zakázány za článek Mluv česky.

Z významnějších periodik, která vycházela v období protektorátu je třeba zmínit české deníky **České slovo** (velmi významný, v neděli náklad dosahoval až 320.000 kusů, postupně byly k ČD připojeny brněnské Moravské slovo, Telegraf a A Zet a další), **Lidový deník** – list pro českou vesnici (do 1945, náklad 50.000), **Lidové noviny** (vycházely do 1945, náklad 38 až 47.000 výtisků),

Národní politika či **Venkov.** Z německých deníků stojí za zmínku **Der Neue Tag** – ústřední list říšského protektora (večerní vydání se jmenovalo Prager Abend, náklad 40.000 výtisků, viz. též část 2.3 této práce), **Brünner Tagblatt** (večer Brünner Abendblatt, náklad 15 až 20.000 výtisků) a **Volksdeutsche Zeitung.**

K zajímavým časopisům patřil zejména **Pestrý týden** (viz dále), **Praha v týdnu** (vydávala Zádruha, akc. spol., zastaven v roce 1944), **Ahoj, Světový zdroj zábavy a poučení** (vydával Melantrich, čtrnáctideník, vycházel do roku 1945, po osvobození pokračoval jako Světový pramen zábavy), **Eva – ilustrovaný módní a zábavný časopis** (vydával Melantrich, čtrnáctideník, zastaven od čísla 5/1943), **Protektorat Böhmen und Mähren in Wort und Bild** (měsíčník vydavatelství Orbis tištěný česky, francouzsky a španělsky, zastaven 1940), zajímavá propagační tiskovina **Böhmen und Mähren** – list říšského protektora v Čechách a na Moravě (měsíčník, vycházel 1940 – 45, náklad 12.000 kusů, bohatě fotograficky ilustrován). Za zmínku rovněž stojí časopisy Kuratoria pro výchovu mládeže **Náš směr/Unsere Weg, Zteč, Správný kluk a Dívčí svět.** (Pro zajímavost, v Soupisu jsem narazil i na časopis *Al-Ittihad Al-Islami – hlas moslimské náboženské obce pro Čechy a Moravu* vycházející měsíčně až do roku 1945. Je to hezký příklad toho, že muslimové nejsou dnes v naší zemi takovou exotickou novinkou, jak se mnozí domnívají.)

Podle Soupisu vycházelo na území protektorátu Čechy a Morava v různých letech celkem 8 časopisů majících co do činění s fotografií. Byla to tato periodika: **Foto** – orgán spolku fotoobchodníků (vydával Svaz fotoobchodníků, měsíčník, zastaven roku 1943), **Fotograf** – list hájící zájmy fotografických zaměstnanců (měsíčník, zastaven 1942), **Fotografický obzor** – orgán fotoamatérů (vydával Spolek českých fotoamatérů, měsíčník, zastaven roku 1944), **Fotografický zpravodaj** (vydával Karel Pižl, měsíčník, zastaven 1941), **Fotografie** (vydával M. Schulz, čtrnáctideník, 1941), **Foto-Noviny** (vydával Vladimír Albrecht, měsíčník, 1941), **Spoušť** českého klubu fotografů amatérů (vydával Český klub fotografů amatérů, měsíčník, úředně zastaven 1941) a **Věstník společenstev fotografů** (měsíčník vycházející v Hradci Králové do roku 1945).

Pro svou detailnější stručnou sondu do protektorátního tisku jsem vybral trojlístek časopisů **Pestrý týden, Fotografický obzor a Zteč.** Každý z nich je zaměřen na jinou skupinu čtenářů – první je hojně čteným týdeníkem pro nejširší vrstvy, druhý nejlepší tiskovinou své doby pro úzkou profesní skupinu a třetí typickým reprezentantem pronacisticky píšícího (a fotografujícího) zpravodaje pro mládež.

Stránky časopisu organizace Radost ze života **Pestrý týden** patřily pravděpodobně ve své době k nejvýznamnějším místům setkávání prací kvalitních reportážních i výtvarných fotografů. Časopis měl týdenní periodicitu a vydávaly ho Grafické umělecké závody V. Neubert a synové.

V důsledku nacistické okupace musel i natolik apolitický časopis jakým byl před válkou Pestrý týden pozměnit svou náplň. Dále otiskoval články a fotografie o společnosti, filmu, radách do domácnosti, na dalších stranách se však mohutně zbrojilo, vítězilo se na západní i východní frontě a poráželi se na hlavu agenti angloamerické židobolševické plutokracie. Zatímco časopis Zteč byl plátkem pro čtenáře režim podporující, Pestrý týden psal pro širokou veřejnost – pro zastánce aktivismu i rezistence, lidi, které více než nové uniformy Kuratoria zajímal nedostatek potravin,

kteří se více než o výsledky plnění hospodářské výroby ve prospěch Říše strachovali z každodenního útlaku ze strany okupační moci. I proto je zajímavé sledovat posun témat probíraných PT v průběhu válečných roků. V prvních válečných letech se krom politiky ještě do široka popisují složité recepty, otiskovány jsou skicy módních šatů, je zde rubrika kresleného humoru ze světa, lety však humoru ubývá, později se vytrácí ze stránek PT docela a jeho místo zaplňuje rozšířená rubrika z bojišť, inzerce typu „Máš-li bol, vem Darmol" a rady, jak nejlépe a předpisově zatemnit okna. V jednom z posledních čísel roku 1945 je fotograficky ilustrovaný článek o domácím pěstování tabáku a výrobě doutníků. Asi to skutečně nebyla veselá doba ani pro české země, díky *Vůdci a německým zbraním ušetřených válečných hrůz a strádání.*

Čím více se komplikoval průběh světové války pro Velkoněmeckou říši, tím se Pestrý týden stával skromnějším. Z původních 32 stran se od 25 čísla ročníku 1942 zúžil na 24 strany a od ročníku 1943 už jen na 16 stran. Ke konci války citelně rovněž poklesla kvalita tisku a papíru, klesala i kvalita textu a „momentnost" fotografií. Stále složitější bylo pravděpodobně nalézat „Radost ze života" na ulicích, proto se autoři soustřeďovali na styl reportáže ne nepodobný typu zpravodajství z období komunismu – reportážní nahraný medailon „osoby z lidu" – dělníka, zemědělce či pracujícího inteligenta.

V období války se na několika prvních stránkách pravidelně objevovaly zprávy z bojiště i zázemí – většinou profesionálně zpracované a opatřené popisky, které nemohly nechat nikoho na pochybách, že nebýt několika nezodpovědných přisluhovačů Moskvy a Londýna, dělil by nás od totálního vítězství pouhý krůček. Obrazové zpravodajství z bojišť nepocházelo od českých autorů, zajišťovaly je agentury Weltbild, Scherl, Presse-Bild-Zentale, Atlantic, Transocean, The Associated Press a další.

Krom bohatého redakčního archivu, archivu Radosti ze života, Klubu českých turistů a Č.T.K. využívala redakce Pestrého týdne servisu CEPSu (Centropress, Central European Press), TNS (Trans National Press), ateliéru Illek a Paul (Lichtbildner Illek und Paul, většinou snímky architektury nebo aktuální zpravodajství – příjezd německých vojsk na Pražský hrad v roce 1939, sportovní události...). Krom Karla Hájka se na fotografické části časopisu Pestrý týden účastnili mimo jiné tito fotografové: Illek a Paul (sport, architektura, výjimečně také aktuality), Jan Lukas (např. PT 7/1940, strany 15 – 17, reportáž o kláštěře v Estonsku), Štencův závod (reprodukce obrazů), J. Otto (např. PT 27/1940, strany 10 – 11, velmi povedená reportáž o strahovském klášteře), Zdeněk Tmej (PT 32/1940, strany 28 – 29 – v boji s ohněm, fotografie divadla a vážné hudby), Emil Fafek (PT 40/1940, strana 13 – fotbal), Václav Chochola (titul PT 39/1943), Přemysl Koblic (PT 29/1943, strany 6 – 7, Praha ve světle zapadajícího slunce), Jaromír Funke (PT 44/1943, titul – portrét herečky Spálené), Josef Sudek (příležitostné reprodukce uměleckých děl), Josef Hanka, Oldřich Straka, od ročníku 1943 se objevují glamourovsky laděné portréty hereček od Strömingera a divadelní snímky od Karla Drbohlava.

Fotografie módy v období prvních let protektorátu v Pestrém týdnu zveřejňovali tito autoři a agentury: O. Toman, CEPS, Atlantic, Schostal, Georgi, Georges Saad, Niebuhr, Skácel, Haenchen, Balkanpress, Luigi Diaz, A. Jaroš, Miro Bernat, Wien-Bild, Baťovy závody, O. Šembera, The Associated Press, Karel Hájek a další.

Pestrý týden podporoval i přispěvatelskou činnost novinářů – amatérů. Do čísla 15/1940 byla

v tiráži uváděna informace o tom, že případní zájemci si mají vyžádat speciální publikaci „Pokyny pro přispěvatele PT".

Jak jsem se už zmínil, fotografie z bojiště nebyly vytvářeny českými autory. Přesto bych rád připomněl jejich vysokou informační a často i kompoziční hodnotu. Do jisté míry mi připomněly CNN a její přímý přenos z války v Perském zálivu. I zde můžeme na komentovaných záběrech sledovat letecké snímky právě bombardované továrny v Rusku, torpédování britské lodě či přímo válečné operace. Díky kvalitnímu výběru i doprovodnému komentáři skutečně musel být každý čtenář přesvědčen o jasném vítězství Německé říše.

Českou reportérskou hvězdou číslo jedna Pestrého týdne byl nesporně Karel Hájek. Byl špičkovým reportérem – profesionálem se vším, co k tomu patří. Byl schopen vyfotografovat politický mítink, vojenskou přehlídku, divadelní premiéru, reportáž o kanálnících stejně jako odpolední čaj na Hradě, státního prezidenta s doutníkem stejně jako kurzy plavání. Fotografoval skvěle za nacistů stejně jako za Pražského povstání či v období komunismu. Nestaral se moc o režimy, fotografoval to co musel, ale fotografoval také věci, které se státní moci nelíbily (v knize Karel Hájek 1900 – 1960 autor Vladimír Rýpar – odpovědný redaktor PT od čísla 23/1942 píše, že v roce 1943 byl Hájek za své problémy s gestapem dokonce vyloučen ze Syndikátu českých fotografů). Vyfotografoval K. H. Franka i Nikitu Chruščova. Nafotografoval knihu o Emilu Háchovi i snímek z návratu lidických dětí. Někdo by možná řekl člověk s gumovou páteří, ochotný sloužit každému vládci, já ale říkám, že to byl profesionál, jehož základní touha byla být „u toho" všude tam, kde se něco děje. A co je důležité – pokaždé z tohoto dění přinést kvalitní fotografie. O tom, že Hájek byl i ve své době velmi ceněným autorem hovoří i článek v PT 30/1940, kde se na straně 29 píše, že „...našemu nejlepšímu fotografu Karlu Hájkovi a jeho snímkům bylo věnováno celé číslo časopisu Fotofreund".

Ročníky 1940 a 1941 ještě co do obsahu světová válka příliš nezasáhla. Od září 1939 se sice na prvních stranách rodí rubrika Z bojiště i zázemí, na dalších stranách se však téma bojů ani okupace nijak zvlášť neprosazují. Z politických událostí jsou nejčastěji uveřejňovány záběry týkající se náboru členů do Národního souručenství. Objevují se zde kvalitně komponované a výtvarně hodnotné záběry, snímky přírody, portréty, tábory mládeže RZŽ. Od druhého pololetí 1940 však i na stránkách PT začíná vystrkovat růžky válka, zatím pro Německo vítězná. Režim definitivně přitvrzuje až po září 1941 – po nástupu Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora.

Na titulní stráně čísla 1/1940 na nás ze snímku ateliéru Illek a Paul shlíží pan státní prezident s miliónтým prodaným odznakem Národního souručenství. V témže čísle je rovněž otištěna klasická, ale příjemná fotografická reportáž Václava Jírů o svářečích. (Byla to jeho předposlední zakázka – 22. února 1940 byl zatčen gestapem za účast na hnutí odporu. Za svou činnost byl odsouzen k trestu smrti, který mu byl v roce 1941 změněn na doživotí. Z koncentračního tábora byl propuštěn až po válce. Poslední otištěnou prací byla fotografická dvojice v čísle 5/1940 – Krasobruslaři a balet. I poté se snímky Jírů v PT objevují, např. PT 30/1940 – reportáž o gymnastech, PT 45/1940 – snímky z kluziště, PT 2/1941 – titulní fotografie s motivem zimy na horách, patrně jde o archivní záběry.) V čísle PT 16/1940 je otištěna Hájkova dobře zpracovaná reportáž z vý-

ročního zasedání Národního souručenství, zvlášť pohledný je záběr na Emila Háchu stoupajícího po schodech. Důkazem relativní mírnosti tohoto období je i fakt, že za státním prezidentem stála jako duch starých dob bílá socha T. G. Masaryka.

V čísle 2/1941 se objevily velmi zajímavé makrosnímky Františka Veise. Šlo o zvětšené detaily struktur struhadla, chleba, zrní či řezu citrónem se stručným textem, které svým pošilháváním po nové věcnosti působí velmi moderně a nějak nezapadají do doby, v jaké byly publikovány.

V čísle 5/1941 na straně 16 – 17 jsou otištěny pohledné snímky zimy na venkově od Jiřího Jeníčka. V PT 9/1940 na straně 2 je snímek Miroslava Háka z prostředí divadla D 40. V ročníku 1940 a zvláště 1941 se na stránkách PT téměř v každém čísle objevovaly velmi kvalitní práce Zdeňka Tmeje (PT 8/1941, strana 6 – pracovní záběry Talicha, dále záběry z Národního divadla – PT 13/1941 strana 4, PT 10/ 1941 strana 11, PT 21/1941 strana 10...). V čísle 27/1940 na stranách 10 – 11 je otištěna povedená reportáž J. Otta ze Strahovského kláštera. Mezi nejzajímavější příspěvky tohoto ročníku patří nepochybně Hájkovy snímky pracujících v pražských kanalizacích (PT 6/1940, strana 16 – 17, pozoruhodné zejména díky použití bleskového světla) a několik otištěných záběrů z pozdější knihy Jihočech Emil Hácha (PT 39/1940, strana 16 – 17).

Obálku čísla 22/1941 vytvořil (jak jinak) Karel Hájek. Jde o zdánlivě nenáročnou fotografickou záležitost – politickou akci, setkání státního prezidenta Háchy a předsedy vlády Eliáše. Je to běžný snímek, kdy si dva politici potřásají v davu lidí rukou, ovšem který reportér by jí dnes dokázal takto vyfotografovat – oba tam vypadají velmi dobře, jak naaranžovaní v ateliéru, pozadí neruší, vše důležité je ostré.

V PT 19/1941 straně 13 uveřejňuje Emil Fafek pro něj z dnešního pohledu netypický krajinářský záběr Atén. V PT 17/1941 má Jan Lukas kvalitně zpracované velkoformátové záběry Plzeňských pivovarů. Velmi originální a výtvarně zvláště působivé jsou záběry plavců pod hladinou od Oldřicha Straky v PT číslo 29/1941.

Válka postupně zachvacuje celou Evropu a hospodářské problémy protektorát. Sousední země jsou buď nepřáteli Německa, nebo jsou naopak k němu násilně připojeny. Možná i z toho důvodu se v Pestrém týdnu stále častěji objevují snímky z dalekých krajů – kromě válečného zpravodajství z východu i západu a idylických fotografií soužití německých armád s původním obyvatelstvem okupovaných zemí se objevují různé cestopisné reportáže. V 1941 jsou to ještě například Sýrie, Egypt, Amerika, v pozdějších letech se zájem přesunuje dále na východ – zejména do Číny (PT 22/1941 str. 12 – 13 a 35/1941 str. 12 – 13 – fotografie Karla Jana Hory dokumentující zvyky Číňanů při kouření a čtení).

Čísla ročníku 1940 jsou plné Národního souručenství, jeho zastoupení v PT podobně jako jeho úloha v protektorátě se pozvolna vytrácí. V mnoha číslech ročníku 1941 otiskuje Hájek své zajímavé záběry práce ve filmových ateliérech.

V čísle 21/1941 na straně 12 fotografie Jaromíra Funkeho Lounská krajina (s dráty). Mezi velmi slušné práce v oboru architektury patří snímky Karlštejnu od fotografa Jiřího Jeníčka (PT 5/1942, strana 12 – 13). Na pěti snímcích se mu podařilo nalézt zcela netradiční pohledy na tuto památku. V doprovodném textu píše: „Se zlou by se fotograf potázal, kdyby řekl, že by vyfotografuje hrad, jak ho viděl malíř. Co by získal? Pohlednici! Fotograf proto chodí jinou pěšinou, přátelí se se svět-

lem, jež o hradu prohlašuje: Karlštejn je předmět". Ve stejném čísle na předchozích stranách (PT 5/1942, strany 10 – 11) nalézáme fotografie zcela jiného ražení – čtveřici dynamických fotografií dirigenta Kašlíka od Zdeňka Tmeje a Hájkovy snímky z filmu Pražský flamendr.

Když se v záhlaví Pestrého týdne psal rok 1943, na jeho stránkách se stále častěji začaly objevovat tváře Emanuela Moravce a K. H. Franka, přibývalo antisemitismu, vítězné tažení Evropou už nebylo zas tak vítězné, doba přitvrzuje. Ze stránek mizí kreslený humor ze světa a je nahrazen obšírnějšími zprávami z fronty. Rovněž dochází k poklesu kvality tisku, textu i obrazu. Dochází k úbytku kvalitních reportážních fotografií ze života ve prospěch ateliérových snímků glamourovského pojetí, často přebíraných od produkčních společností a filmových distributorů. Zřídka se na titulu objeví i záběr z vesnice. Mezi snímky krásných hereček, vždy jemně rozostřených a bez složitých symbolů kraluje jméno Ströminger. Kromě jeho prací se na titulní straně objevují i divadelní fotografie Karla Hájka a Karla Drbohlava. V PT 11/1943 jsou rovněž otisknuty známé záběry Hitlera na Pražském hradě (z března 1939) podepsané P.-I. Hoffmann Berlin (Heinrich Hoffmann byl dvorním fotografem nacistického Vůdce).

V tomto ročníku se ve zpravodajství tu a tam objevují záběry Svatopluka Sovy, zejména snímky akcí Kuratoria pro výchovu mladých v Čechách a na Moravě. Množství Hájkových snímků trochu polevuje (je možné, že jde o důsledek jeho vyloučení ze Syndikátu českých novinářů), naproti tomu se zvyšuje počet fotografií Karla Drbohlava (např. hezký portrét Oldřicha Nového v PT 22/1943, titul). Hájek se intenzivněji zaměřuje na divadlo a film, velmi pěkný je například záběr v PT 28/1943, strana 5 z filmu Experiment. Krásný je titulní snímek čísla 44/1943 s portrétem herečky M. Spálené od Jaromíra Funkeho.

Ročník 1944 pokračuje v sestupné kvalitativní tendenci roku minulého. Od začátku roku 1944 se v PT také výrazněji začíná uplatňovat Josef Hanka, který později svými pracemi Hájka ze stránek téměř vytlačí. Objevují se do té doby (u vyhlášeného Neubertova hlubotisku) nevídané technické problémy. Na titulu se již téměř vůbec neobjevuje nic živého, drtivou většinu fotografií tvoří zjevně amatérské fotografie či filmové snímky od Lucernafilmu, National filmu, Terrafilmu, UFA, Wien-Filmu a Prag-Filmu bez bližšího udání autorů. Velmi zřídka se vyskytnou záběry fotografů se jménem (PT 20/1944 – Hájek – svátek matek, PT 13/1944 – Chochola – maňásek), které však nejsou ničím výjimečným. Podobně jako v listu Zteč, i v Pestrém týdnu je v roce 1944 připomínáno výročí existence Kuratoria pro výchovu mládeže. Mezi autory snímků se krom agentury CEPS nejčastěji objevují Sláva Štochl, Hlaváček, Chundela, a zvláště Lev Krča.

V šedi obálek tohoto ročníku mne zaujala velmi pěkný a odvážně komponovaný snímek na titulu čísla 23/1944, kde Karel Hájek vyfotografoval z podhledu hezkou slečnu pod sprchou. Od druhé třetiny roku 1944 se na stránkách opět objevuje v omezeném rozsahu humor, živější fotografie a do té doby nepředstavitelná věc – snímky bombardovaného Berlína a měst v protektorátě. Hájek a Hanka fotografují různé dělnické profese – továrny, mlékárnu, závodní stravování, hutě...

Ročník 1945 kvalitativně kolísá, doba nestojí o módu ani o společnost, běžného čtenáře zajímá, z čeho vařit, jak si po domácku vypěstovat tabák, jak se chovat během leteckého poplachu. Čím více se přibližují spojenecká vojska k hranicím protektorátu, tím častěji je v Pestrém týdnu

možno si přečíst více a více politických prohlášení, apelů na trpělivost, výdrž, odhodlání pomoci Říši a vydržet v zápasu až do vítězného konce. Fotograficky se prosazují zejména Josef Hanka, Oldřich Straka a Otto Svoboda. Jako velmi zajímavý historický dokument jsou záběry z bombardování Prahy (agentura Centropress), které mají jistě velkou dokumentární hodnotu. Jde patrně o to nejlepší, co jsem zatím z této události viděl, mimo jiné je zde vyfotografována rozbombardovaná budova u Mánesova mostu, kde dnes stojí tzv. Tančící dům. K hezkým reportážím patří Hankova nemocnice (PT 8/1945) nebo Hájkovy svářeči (PT 11/1945). V posledním čísle PT (17/1945 z 28. dubna 1945) na stránkách 7 a 8 je otištěna dvojice článků Památce Jaroslava Funkeho (od Otakara Štorcha-Marien) a Nad fotografiemi J. F. (od Karla Jičínského) připomínající předčasnou smrt tohoto tvůrce v únoru 1945 a několik jeho fotografií. Jinak je vše jako při starém, z titulu tohoto čísla se usmívá bodrý mostmistr a nic nedává najevo, že jde o poslední číslo časopisu Pestrý týden. Redakce zaniklého časopisu i s archivem přešla po osvobození do nově vzniklého Světa v obrazech.

Fotografický obzor byl oficiálním orgánem Svazu českých klubů fotografů amatérů. Ve své době se tento měsíčník stal platformou pro prezentaci moderních fotografických směrů, originálních záběrů krajiny i architektury, Sudkových zátiší, reportáží Karla Hájka stejně jako kompozic Funkeho či Wiškovského. Časopis vycházel do září 1944, kdy byl z úředního rozhodnutí zastaven (poslední číslo 9/1944). Na jeho vydávání se podílela řada zvučných jmen fotografů bývalé první Československé republiky. Své snímky zde zveřejňovali namátkou Eugen Wiškovský (občas psaný též jako Evžen či Viškovský), František Illek, Alexandr Paul, Josef Sudek, Václav Jírů, Karel Hájek, Jan Lukas, František Drtikol (archivní portrét Leoše Janáčka – číslo 1/1940), Jaromír Dostál, Svatopluk Sova, Jiří Jeníček, Jaromír Funke či Josef Ehm. Posledně dva jmenovaní časopis (v letech 1939 až 1941) redigovali. Krom snímků uveřejňoval Fotografický obzor i různé úvahy, zamyšlení nad tehdejší fotografií, návody na fotografování různých žánrů, teorii fotografie, technické novinky atd. V časopisu rovněž lze nalézt recenze pořádaných výstav a udělat si obrázek o výstavní činnosti českých a moravských amatérů v období protektorátu. Své texty zde zveřejňovali například Jan Schlemmer, Karel Jičínský, Eugen Wiškovský, Jaromír Funke, František Mallý (exponometrie), Přemysl Koblic, Jan Lauschmann a další. V rubrice K obrázkům připojovali autoři uveřejněných fotografií krátký komentář o tom, co je na snímku, čím a na co bylo fotografováno, zda byl učiněn výřez či nikoliv, s jakými technickými problémy se autor potýkal, případně jaký byl čas, clona, typ vývojky a doba vyvolávání.

V čísle 10/1940 si ve fotopříloze Wiškovský v podstatě hraje se zonálním systémem (spolu s neostrostí a volbou doby expozice vzhledem ke světlu), kdy fotografuje stejnou Hlubočepskou skálu jednou s důrazem na maximální množství detailů, podruhé s cílem detaily potlačit a dát plně vyznít emočnímu působení snímku. V čísle 6/1940 uveřejňuje snímek Katastrofa, zde však pod názvem Obilí. K velmi silným číslům ročníku 1940 patřilo listopadové vydání věnované abstraktní a emoční fotografii. Jaromír Funke zde uveřejnil svůj známý článek Od fotogramu k emoci, zařazeny byly fotogramy Josefa Ehma, Jaromíra Funkeho (cyklus Čas trvá), Otakara Linharta a Vojtěcha Bolešky (podle Petra Tauska Ehmův a Funkeův pseudonym), emotivní struktáže Miroslava Háka (Arabeska, montáže Akrobat), surrealismem ovlivněné snímky Eugena Wiškovského, Fran-

tiška (omylem pojmenovaného Josef) Vobeckého, Jiřího Kořínka (opět Funkeho pseudonym) Josefa Ehma a dalších.

V čísle 1/1941 je publikován snímek Jaromíra Funkeho, měděný kohout na krovu chrámu svatého Víta na Hradčanech, který je po válce otištěn v publikaci Pražské kostely a jehož podobnou variantu vytvořil i Sudek do knihy Pražský hrad, Wiškovský a později i mnozí další fotografové.

Počátek roku 1941 je poznamenán odchodem vůdčích osobností časopisu – Ehma a Funkeho. Po jejich odchodu je možno zaznamenat značný odklon od všeho, co by šlo nazvat „moderní, nekonvenční či převratné". Od čísla 3/1941 se odpovědným redaktorem stává Robert A. Šimon a FO se svou náplní přiklání ke klasické vlastivědné protektorátní fotografii, snímkům s náměty české přírody, vesnice nebo přírodnin. Jde o technicky dokonale provedené hezké náměty, kvalitní kompozice, ale už to prostě není ten FO jako dříve. Zcela absentují známá jména z minulosti, časopis se mění z průkopníka nových směrů ve skutečný orgán Svazů fotografů amatérů. Na čísle 3/1941 se ještě objevuje moderně laděný detailní snímek chladiče naleštěného automobilu, na jehož pozadí se sluní slečna v plavkách u rozloženého stanu. Na další obálce je již velkoformátový snímek chrámu svatého Mikuláše.

Ještě číslo 7/1941 bylo věnováno reportáži (snímky Svatopluka Sovy, Karla Ludwiga, Viléma Heckela), další se však již definitivně přiklání k fotografii božích muk, české vesnice, přírody, lidových slavností, výjímečně též sportu, architektury a pohledných dívek.

Léta 1943 a 1944 se linou podstatě ve stejném duchu. Od čísla 5/1943 přebírá odpovědné redaktorství Fotografického obzoru po zemřelém Robertu A. Šimonovi Václav Neuman a od čísla 3/1944 Václav Štětka. O námětech snímků těchto let mnohé napoví jejich náhodně přepsané názvy: Uječek Riháček z Kůželova, Na pasece z jara, Otloukej se píšťaličko či Radost ze sluníčka. V čísle 6/1944 patří mezi zajímavější práce fotografie Jiřího Jeníčka a Jindřicha Otta. Jeníček ve své inscenované reportáži zpracoval téma Dívčí kolej, kde si dívky „nenápadně" podávají tahák pod lavicí, hřejí se na slunci či telefonují (patrně se svým milým hochem). Otto naproti tomu vyfotografoval autentickou a dobře zvládnutou reportáž z cirkusu.

Číslem 9/1944 vydávání Fotografického obzoru na úřední zásah končí. Přestože po stránce kvality fotografií úroveň FO kolísala, kvalita jeho tisku byla vždy na vysoké úrovni. Zaniká tak periodikum, které se v určitém období své existence stalo místem setkávání fotografických prací těch nejlepších tvůrců předmnichovského Československa a protektorátu.

Zteč, čili list nové generace, byl dvoutýdeníkem formátu A3, který byl vydáván Kuratoriem pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Šlo o ostře pronacistickou organizaci, protektorátní obdobu Hitler-Jugend, která měla za úkol vychovávat mladé k oddanosti Vůdci a lásce k Velkoněmecké říši. V prvních letech šlo o bohatě fotograficky ilustrovaný list plný krásných mladých lidí, snímků války, válečného průmyslu a setkání mladých s Hitlerem, Ducem, Moravcem a dalšími protektorátními či evropskými politiky. Každá titulní strana nesla v prvním roce existence „budovatelské" heslo, často něco ve smyslu *V současném světovém zápase nesmí býti neutrálů* nebo *Kdo chce vést, musí umět poslouchat.* Noviny měly mizivou úroveň tisku a papíru, která se ještě v průběhu let zhoršovala.

Fotografie nesly nejčastěji pouze označení agentury (CEPS, Transocean, Atlantic...), popisek

Foto archiv Zteče nebo jméno redakčního fotografa Svatopluka Sovy. Ten fotografoval jak běžné ilustrační snímky, tak i akce Kuratoria, kdy na většině snímků (pokud kvalita tisku dovolila) bylo možno rozeznat tváře Emanuela Moravce a Františka Teunera – vůdčích osobností organizace. Na straně 7 se nepravidelně střídala s Šachovou hlídkou Sovou redigovaná rubrika Fotohlídka. Zde autor otiskoval různá doporučení pro fotografy amatéry o expozici, kompozici, hloubce ostrosti, ale i o ideovém vyznění snímku. V ročníku 1943 se několikrát objevily snímky Slávy Štochla (lyžaři), v roce 1944 fotografie z kultury od Václava Chocholy (portrét Eduarda Kohouta). Patrně k nejzajímavějšímu počinu tohoto plátku patřilo výroční číslo 13/1944, které bylo tištěné kvalitním hlubotiskem a na mnoha snímcích přinášelo záběry z politických shromáždění, sportovních akcí a kultury. Fotografie bohužel nejsou nijak popsány (podobné snímky však vyšly i v Pestrém týdnu, kde se mezi autory snímků kromě agentury CEPS nejčastěji objevují jména Sláva Štochl, Hlaváček, Chundela a Lev Krča). Po polovině roku 1944 dochází vzhledem k blížící se frontě ke značnému navýšení množství tištěného slova na úkor fotografií. Posledním, z historického hlediska zajímavým příspěvkem jsou snímky spojeneckého bombardování Prahy z února 1945. Od čísla 4/1945 vychází Zteč jako týdeník v poloviční formátu a bez fotografií.

Časopis Zteč je pro dnešního historika spolehlivým barometrem nálad pronacisticky orientovaných obyvatel protektorátu v období mezi lety 1943 až 1945. Od nekritického přesvědčení o blížící se zdrcující porážce nepřátel Velkoněmecké říše a jejich zbraní, přes období nejistoty až po poslední zoufalé výkřiky v čísle z 26. dubna 1945, kde byly čtenáři vyzýváni k víře v Německo a jeho Vůdce a odhodlanosti vydržet až do úplného konce.

Mezi hodnotné časopisy tohoto období je třeba rovněž započítat periodika **Zdroj, Eva a Praha v týdnu.** Zdroj, celým názvem Světový zdroj zábavy a poučení, vydávalo nakladatelství Melantrich od roku 1939 do 1945, po osvobození časopis pokračoval pod názvem Světový pramen zábavy. Šlo o čtrnáctidenník formátu A5 píšící o různých populárních tématech, přinášející jak poučení, tak i zábavu. Z fotografického hlediska bylo patrně nejzajímavější krátké období mezi prosincem 1941 a 15. březnem 1942, kdy je ve funkci zodpovědného redaktora Otakar Štorch-Marien. Na stránky Zdroje se dostávají fotografie Karla Ludwiga, Zdeňka Tmeje, Miroslava Háka, Václava Chocholy a dalších významných tvůrců. V roce 1941 přebírá vedoucí pozici v časopise K. Bureš a v 1943 V. Peroutka, kvalitní fotografie však zůstávají na stránkách Zdroje již natrvalo.

Časopis Eva – ilustrovaný módní a zábavný časopis byl rovněž vydáván nakladatelstvím Melantrich. Šlo o kvalitním hlubotiskem tištěný čtrnáctidenník formátu A4 s náměty z módy, kultury a života moderní ženy vůbec. Byl zastaven 5. číslem ročníku 1943. Před válkou (v 20. a 30. letech) spolupracovali s tímto časopisem mnozí významní grafici (František Muzika, František Tichý). Z významných fotografů zde měl dominantní zastoupení Jan Lukas, který zveřejňoval v Evě snímky nejrůznějších námětů – živé i ilustrační, módu, portrét i zátiší, vždy však ve velmi dobré kvalitě.

Ukázkovým příkladem toho, jak silná umělecká osobnost s jasnou koncepcí dokáže přeměnit podprůměrný plátek ve výtvarně i obsahově hodnotné periodikum je **Praha v týdnu.** Časopis vycházel ve vydavatelství Zádruha s podtitulem Pražský programový týdeník od 17. týdne (25. dubna) 1940. Byl naplněn jednak programy kin divadel a varieté, regionálními zprávami z Prahy, rozho-

vory s herci a herečkami, sportovním děním, výstavami, literaturou turismem i zprávami ze společnosti. V prvních letech se v podstatě jednalo o obohacený kulturní přehled bez větších ambicí. Tištěn byl na papíře podprůměrné kvality ne příliš kvalitním knihtiskem. Do roku 1941 zde své fotografie otiskovali například J. Zádruha (hlavně snímky herců a filmování), Jan Lukas, Mráz, Strömlnger (velké množství portrétů herců), J. Heinrich (hodně aktivní portrétista), Illek a Paul, Centropress, Kola, Carola, Lucernafilm, Stella-film, Národní služba informační, Ministerstvo obchodu, Č.T.K., Foxfilm, MGM, Lloydfilm, Tobis, Divadlo D 40, Národní divadlo, Zdeněk Vaněrka, Truneček, Maltan, J. Javůrková, Esta, A. Frič, Balzar, UFA, Procházka, Slaviafilm, Miroslav Hák, Drbohlav, Mikota, Stehlík, Štenc (reprodukce), Trousil, Hulík, Hůrek, Kadeřábek, Sudek (reprodukce), Zdar-film, Schubert, Chalupníček, J. Otto, Korecký, A. Sládek, Jůn a mnozí další. Mezi nejdůležitější fotografy v prvních letech existence patřil Strömlnger s Heinrichem, nejlepší snímky zde publikovali Jan Lukas (přispíval jen zřídka) a Karel Drbohlav. Mezi technicky velmi povedené patří obálka čísla 5/1941, na které stvárnil Miroslav Hák herečku Stránskou. V čísle 10/1941 na straně 3 otiskuje stejný autor záběry z Divadla D 41. Poměrně často se na stránkách PvT (ročník 1941) objevovaly výborné záběry přírody a historických památek, bohužel podepsaných pouze *Ministerstvo obchodu* (v dvojčísle 30 – 31/1941 se ke snímkům MO připojeno jméno Celba). Dvojčíslo 30 – 31/1941 věnované Zlínským filmovým žním přináší moderní kompozice z funkcionalistických budov podepsaných propagací Baťových továren. Od čísla 47/1941 dochází ke změně „redakčního kruhu", přicházejí mimo jiné Karel Ludwig a Zdeněk Tmej. Mění se koncepce a grafická úprava časopisu, obálka se po výtvarné stránce přibližuje Pestrému týdnu, zvyšuje se množství odborných a kulturních článků a fotografií na úkor kulturních přehledů, na titulních stránkách se velmi často začínají objevovat výborné fotografie Karla Ludwiga. V PvT 50/1941 otiskuje Ludwig článek Problém fotografie jako umění, na obálce 1/1942 je jeho známý záběr baletky šňerující si špičku, v čísle 3/1942 je otištěn náznak koncepčních změn a zveřejněna prémie – každý 50. nový předplatitel obdrží originální Ludwigovu fotografii herečky Marie Glázrové. Ludwig se od čísla 12/1942 stává šéfredaktorem časopisu Praha v týdnu a vede ho až do heydrichiády.

Zajímavost: V čísle PvT 11/1941 na straně 11 jsem našel oznámení, že vyšla v této době zajímavá publikace nazvaná Kniha o reklamě. Vydal jí reklamní klub (Reklub) v nakladatelství Průmyslové tiskárny. Jde o publikaci obsahující texty retušérů, fotografů, textařů, grafiků a písmorytců. Jsou zde prý rozebírány tehdejší reklamní kampaně Philipsu a otištěny úvahy na téma písmo a jeho vztah k obsahu textu. Jde o zajímavou zmínku pro ty, kteří tvrdí, že záležitosti typu reklama, vztahy firmy s veřejností či prodej podporující akce jsou „vymyšlenosti" posledních několika let.

3.2 Fotografové Pražského hradu

Jak jsem se dozvěděl od pracovnic archivu Kanceláře prezidenta republiky, právě z období protektorátu pochází nejobsáhlejší archiv snímků z Lánského zámku. Jde o prostý důsledek stavu, kdy státní prezident neměl žádné pravomoci, žádnou možnost zasahovat do legislativy, nepřijímal zahraniční návštěvy a nikam necestoval. Svůj čas nejraději trávil daleko od světa politiky, v přírodě parku Lánského zámku, kam se ke konci života přestěhoval natrvalo. Proto najdeme státního prezidenta Háchu na většině fotografií při odpočinku, nikoliv při vykonávání státnických povinností.

Nikde se mi například nepodařilo sehnat oficiální portrét Emila Háchy jako státního prezidenta. Názory na jeho existenci se různí. Jedni tvrdí, že díky faktu, že protektorát byl součástí Německé říše, nikdy nic takového vydáno nebylo, druzí tvrdí, že ano. Pro oficiální účely byla občas používána ateliérová fotografie vytvořená ateliérem J. F. Langhans. Já sám jsem viděl cosi jako oficiální portrét na snímku z „Archivu Emila Háchy" – dvou složek snímků uložených v KPR. Na této fotografii z 12. července 1943 visí na zdi prezidentův portrét, otázka však je, jestli byl jako oficiální i považován.

Zajímavých fotografií, které jsem měl možnost spatřit v archivu KPR bylo více, rád bych se proto o nich trochu rozepsal. Velmi pěkný a do značné míry prorocký je záběr prezidenta cestujícího před okupací vlakem na Slovensko. Hácha se zde snažil o nemožné – přesvědčit Slováky, aby setrvali ve společné Česko-Slovenské republice. Při zpáteční cestě byl přesvědčen, že se mu to podařilo, události v budoucnosti však ukázaly, že nikoliv. Na fotografii z prosince 1938 Hácha a slovenský vůdce Tiso vyhlížejí z okna vlaku, každý ze svého, každý hledí jiným směrem, každý naslouchá jinému poradci stojícímu na peróně. I když jsou stále ve stejném vlaku, dá se již tušit, že jejich cesta nebude společná.

Z příjezdu německých vojsk a zvláště pak z návštěvy Adolfa Hitlera na Pražském hradě se v tomto archivu zachovaly snímky různých autorů. Kromě těch nejznámějších (Hitler s Háchou v salonku, Hitler u okna shlížející na Prahu – motiv, který byl později použit i na protektorátní poštovní známce), vytvořených Heinrichem Hoffmannem, se zde nacházejí ještě snímky vojsk před prvním nádvořím zhotovené agenturou Illek a Paul a ne příliš zdařilé záběry Hitlera při prohlídce vojska od H. Hansela.

Velké množství záběrů z pracovních akcí státního prezidenta je nepodepsáno nebo pochází od agentur, nejčastěji od Č.T.K. a Centropress (CEPS). V prvních letech (do roku 1940) pochází větší množství podepsaných záběrů od Karla Drbohlava. Z jeho dílny jsou například snímky státního prezidenta v botanické zahradě (1939) či záběry z návštěvy houbařské výstavy. Po roce 1940 až na výjimky (například Otakara Neckáře – snímky ze zasedání Českého svazu pro spolupráci s Němci – 1940) už pochází většina fotografií od Karla Hájka. Hájkovy snímky se poznají lehce. Jednak mají v drtivé většině vysokou technickou i kompoziční hodnotu a pak každá zvětšenina v archivu Kanceláře prezidenta s razítkem Foto Karel Hájek má výrazně zaoblené okraje. Mezi příležitostné spolupracovníky Hradu patřila v různých letech dále agentura Illek a Paul. Kromě již zmíněné velmi slušně provedené reportáže o vojsku před branami prvního nádvoří dále pro prezidentskou kancelář velmi často zpracovávali fotografie přijatých návštěv z řad politiků i prostých občanů a návštěvy prezidenta na společenských a kulturních akcích (výstava obrazů Jana Slavíčka, výstava Družstevní práce...). V roce 1942 množství fotografického materiálu vrcholí, jednak v důsledku prezidentských kulatých narozenin a pak s ohledem na blížící se vydání publikace Jihočech Emil Hácha. Drtivá část této práce připadá na Karla Hájka. Velmi pěkné jsou například fotografie prezidenta stojícího na tmavé terase Belvederu a hledícího na Hrad společně s rodinou s malým dítětem (z 24. dubna 1942) nebo snímky s bratrem v oboře letohrádku Hvězda. Velmi zajímavé jsou bohužel nepodepsané fotografie státního prezidenta třímajícího nezbytný doutník a hrajícího si s domácími zvířaty – ovcemi či koňmi. Mnohé z těchto snímků našly uplatnění jak v tisku, tak v knize Jihočech Emil Hácha. Zajímavě pojatá je rovněž reportáž z aktu přebírání Hitle-

rova daru – Mercedesu z 14. července 1942. Fotograf Hájek se zde předvedl jak po stránce reportážní i kompoziční, vytvořil zajímavé a velmi moderně laděné pohledy na dokonalý design prezidentského vozu. Po slavných oslavách narozenin v roce 1942 již v podstatě další snímky Emila Háchy nevznikají. Kromě každoročního snímku s představiteli vlády nebo Kuratoria pro výchovu mladých, několika záběrů z divadla či výstavy (například návštěva výstavy Umělci národu z února 1943) se Hácha na fotografiích neobjevuje. Je to pochopitelné. Jeho popularita a tedy i „využitelnost" okupační správou rapidně poklesla, jeho zdravotní stav se zhoršil do té míry, že nemohl dále vykonávat svůj úřad v Praze a natrvalo přesídlil do Lánského zámku. Zde vznikají Hájkovy smutné fotografie zestárlého a v podstatě bezmocného Háchy s bratrem Theodorem z pozdního léta 1944. (Podle informací z Archivu Kanceláře prezidenta republiky má do konce roku 1997 vyjít rozsáhlá publikace o postavě Emila Háchy včetně bohaté fotografické přílohy.)

3.3 Amatéři a profesionálové ve Státním ústředním archivu

Státní ústřední archiv v Karmelitské ulici v Praze (v současné době se stěhuje do nové budovy na Chodově) je přebohatým místem pro každého zájemce o obrazové matriály z období druhé světové války. Na rozdíl od od Kanceláře prezidenta republiky obsahuje hlavně snímky německé okupační správy či fotografie ze zahraničí. Většina materiálu totiž pochází z redakce deníku Der Neue Tag – ústředního listu říšského protektora a z bývalého Ústavu marxismu-leninismu.

Jako první jsem se ve studovně Státního ústředního archivu zabral do složky Fotodokumentace V. díl. Nachází se zde hlavně snímky nejvýznamnějších agentur protektorátu i Říše jako Č.T.K., Atlantic a Centropress.

Do oka mi ihned padl propagandistický snímek propagační služby Náš Kraj – děti jedné z valašských obcí zdraví nacistickým pozdravem okresního hejtmana. V tomto souboru se rovněž vyskytují popisné záběry anonymních vojenských i civilních návštěv v průmyslovém podniku – patrně zlínských Baťových závodech (autorka A. Evjáková & syn). Jsou zde rovněž nedatované a ne příliš kvalitní záběry zhotovené Karlem Hájkem (Emil Hácha ve škole), dokumentace výstavy 100 let železnice v Přerově od fotografa Huberta, série snímků označených *Bilddienst des Deutschen Staatsminister für Böhmen und Mähren* znázorňující Staroměstské náměstí z ledna 1945 s ještě zachovalou Staroměstskou radnicí. Velmi kvalitní technické zpracování i určitou výtvarnou hodnotu měly fotografie pocházející od Bildberichterstatter R.D.P. Max Porsche (Berlín). K těm nejzajímavějším jsou patrně setkání Háchy s říšským protektorem Wilhelmem Frickem (tj. z období po roce 1943) a pohled na nastoupenou jednotku na Hradčanském náměstí. V poslední části se nachází 64 fotokopií protibolševických plakátů, patrně z propagandistické výstavy Sovětský ráj.

V pokračování Fotodokumentace V. (položky 2768 – 2876) se v drtivé většině vyskytují snímky pocházející z Německa, z výrobny hraček, z natáčení propagandistického filmu a kvalitní záběry uniforem z období nacismu. Více jsou zde zastoupeni fotografové a agentury Photopress G. Schulz (Praha 12, dodavatel Atlantic Presse-Photo Gmbh), Scherl Bilder-dienst (Berlín), WeltBild Berlin, Orbis-Photo Berlin, Presse Photo G.m.b.h. Některé snímky patrně pocházejí už z období před vypuknutím druhé světové války.

Mezi pozoruhodné kartony fotografií patří Fotodokumentace II. díl – II. světová válka – bývalý

archiv deníku říšského ministerstva pro Čechy a Moravu Der Neue Tag. Autoři, kteří se podíleli na sestavení tohoto souboru archiválií už v úvodu připomínají, že na to, že šlo o pouhé zpravodajské noviny (ne o specializovaný obrázkový časopis), obsahuje archiv obrovské množství kvalitních snímků, z nichž drtivá většina nemohla být v praxi vůbec využita. Jako autoři jsou označeny agentury Presse Illustration, WeltBild, Atlantic Presse, Transocean – Europapress a fotografové Heinrich Hoffmann a Scherl. Mezi motivy se objevují kromě snímků z východní fronty, námořnictva a letectva běžné zpravodajské fotografie z protektorátu. Jsou mezi nimi například záběry z dne německých matek, Hitler-Jugend, boje o Moravskou bránu, rozsáhlý soubor propagandistických snímků o vztazích mezi německými vojsky a místním obyvatelstvem na dobytých územích. Zajímavý je rovněž soubor snímků pořízených válečným zpravodajem v boji těsně před jeho smrtí.

Patrně nejzajímavější kolekcí Státního ústředního archivu z období protektorátu je Fotodokumentace 498 – Archiv K. H. Franka 1935 – 44. Jde o velmi obsáhlý soubor fotografií tohoto velmi ambiciózního sudetoněmeckého politika. Frank byl v předmnichovském období poslancem československého parlamentu za Sudetoněmeckou stranu, v letech 1939 – 43 zastával funkci státního sekretáře a v roce 1943 se dostává na pozici říšského státního ministra pro Čechy a Moravu, generála policie v protektorátě a SS-Obergruppenführera. Od počátku německé okupace vytrvale usiloval o neomezenou nadvládu nad okupovanými územími a tisk měl být pravděpodobně jedním ze způsobů prosazení jeho ambicí. Soubor původně pochází z fondů Osidlovacího úřadu, deníku Der Neue Tag, Č.T.K., Atlantic Presse a Ministerstva vnitra. Je velmi obsáhlý a jde svým pojetím daleko za hranice běžné žurnalistiky. Drtivá většina snímků není označena jmény autorů, většinou jsou jen opatřeny razítkem nebo nálepkou agentury, nejčastěji Centralpressu (nejlepší snímky), případně též červeným razítkem *Archiv des Staatsßekretärs beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren*. Z dalších autorů se zde ještě objevují práce Heinricha Hoffmanna a Karla Drbohlava. Menší část snímků je velmi pečlivě popsána po stránce místa, času a akce. Na fotografiích můžeme sledovat Franka při plnění svých služebních povinností i Franka při setkání s prostými občany a dětmi. Najdeme zde jeho setkání s prezidentem Háchou (v různých letech okupace), fotografie Franka mezi dětmi v Poděbradech (březen 1941 – například výborný záběr nacistických funkcionářů v davu veselých dětí nebo usmívající se Frank v lesklé uniformě SS mezi lavicemi. Na pozadí se rýsují zlověstné uniformy jeho soukmenovců a vyvolávají v divákovi vskutku smíšené asociace s Frankovou každodenní politikou vůči českému národu). Archiv v podstatě končí dnem 28. září 1941 společným snímkem K. H. Franka a Reinharda Heydricha v momentu, kdy se druhý jmenovaný představoval jako nový zastupující říšský protektor.

Ve fotografickém oddělení patří k zajímavým ucelenějším sbírkám obrazového materiálu Fotoarchiv 024 – československé vojenské jednotky na Západě v době II. svět. války 1940 – 45. Jde o fotografický deník Julia Výmoly o životě našich vojáků ve Francii, jejich přesunu do Spojeného království, stavbě vojenského tábora v Cholmondeley a výcvik na skotské základně Fort William. Tato první část série znázorňujícího běžný život a výcvik vojsk je zhotoven na negativech 6x9 cm. Druhá část je zpracována na kinofilm a dokumentuje cestu jednotky z Francie přes Lucembursko a Německo do Československa. Na snímcích se objevují hřbitov padlých v I. světové válce u Yperi, zaminované prostory v Dankerque, opravy tanku a hlavně všudypřítomné ruiny budov. Fotografie sice neoplývají nijak zvláštní technickou a kompoziční kvalitou, jde však o záběry s vysokou do-

kumentační hodnotou. Zvláště snímky z cesty přes zničené Německo mohou člověku nepoznamenanému válkou názorně ukázat, co z Evropy udělalo několik válečných roků.

O Květnovém povstání pojednává stejnojmenná sbírka (číslo 08). Kromě velmi plodného fotografa Střihavky (z Prahy 6, autor nejvíce zastoupen ve Sbírce číslo 024) je bohužel většina snímků bez jména autora nebo jen s označením *Ústav dějin KSČ.* K zajímavostem patří snímky ze 4. května 1945 – první československá vlajka, zákroky německých okupantů proti demonstracím na Václavském náměstí, plačící Pražané přihlížející požáru Staroměstské radnice, pálení německých knih, odvádění německých zajatců či oběšený obraz Hitlera.

Sbírka 05 sdružuje záběry z osvobození Československa Rudou armádou a objevují se zde již práce známějších autorů. Jsou tu Hontyho snímky z pohřbu rudoarmějce, zvláštně působící fotografie Františka Illeka Pěchota v boji a zejména 24 snímků rudoarmějců v pražských ulicích, známé fotografie jako Spící rudoarmějci v džípu, Spojka s neobyčejnou atmosférou či snímek dítěte před vystěhovaným domem. Fotografie byly původně vedeny jako práce Zdeňka Tmeje, 6. prosince 1962 byly po místopřísežném prohlášení připsány Karlu Ludwigovi. Originálně působí rovněž fotografie Miroslava Háka – mrtví vojáci a surrealisticky laděná scéna, kde v prvním plánu se nachází pohovka s pohodlně sedícími muži, v druhém jsou po zemi rozházené figuríny z výloh a v třetí obrněná vojenská auta.

Archiv rovněž sdružuje snímky ze spojeneckých bombardování různých měst protektorátu. Autory (resp. dárci) takových fotografií Prahy byli Marie Roštlapilová (ČKD Vysočany), Archiv ČKD Praha, Šimek, Miloš Mráz (Nusle), Stanislav Maršál, Lev Pachner, Karel Heřt, Stanislav Pavlík, Beneš (Smíchov) a Střihavka – velmi plodný fotograf z osvobozování Prahy. Z mimopražských autorů jsou zastoupeni Jaroslav Kronus (Kolín), Antonín Špitalský (Mladá Boleslav), T. Podhorec (Ostrava, Cheb), Wimmer (Praha 8, Klatovy), Archiv Haló noviny, Květy (Zlín, Plzeň, Brno), Jaroslav Němec (z Rýmařova, snímky z Konic u Prostějova). Problematikou německých zajatců po osvobození se mimo jiné zabývali Miroslav Görtler (z Prahy 4, snímky z Čáslavi), V. Vondráček (z Jablonce, snímky z Roudnice nad Labem), Jaroslav Kronus (Kolín), Miroslav Kotinský (z Prahy 2, snímky z Tišnova), Karel Heřt (z Prahy 7, Litvínov).

Zajímavé fotografie (zvláště z českých území začleněných k Říši) jsou rovněž archivovány mimo oficiální alba a kartony v pořadačích fotooddělení. Zde je možno nalézt jak notoricky známé snímky příjezdu německé armády (bohužel jen s označením Č.T.K. bez jmen autorů). Podle sdělení pracovníků Státního ústředního archivu se další fotografie o životě v Sudetech dají najít i v Libereckém okresním archivu (Liberec byl sídlem sudetoněmeckého vůdce Konráda Henleina).

4. Knižní produkce za protektorátu

V knize Karel Hájek 1900 – 1960 píše bývalý odpovědný redaktor Pestrého týdne a šéfredaktor Světa v obrazech Vladimír Rýpar o fotografii toto: *„Bylo by tragédií československé fotografie, kdyby masa lidových fotografů byla svedena do této fotografické jednokolejnosti a zapomínala při tom na hlavní směr svého zájmu: na sledování soudobého života, na zpodobňování člověka ve všech jeho dnešních projevech, na naší současnost s desetitisíci fotograficky vděčných a historicky cenných námětů".* Zjevně tak naráží na protektorátní (a částečně i na lidově-demokratické období), kdy k podobné „tragédii" z části skutečně došlo.

Obrazové knihy tohoto období se v drtivé většině vyznačovaly konvenčními náměty fotografií, velmi kvalitním hlubotiskem (většinou Neubert a synové), po stránce výtvarné a typografické národně laděnou kombinací barev červené na bílém podkladu.

Byly těžké časy. Bylo potřeba produkovat věci hezké, na myšlení konzumenta nenáročné. Doba chtěla, aby běžný občan byl rozveselován filmem, aby byl udržován alespoň v relativní pohodě ne proto, že by nějak okupační správě záleželo na lidech, ale proto, že nálada obyvatelstva se odrážela ve výkonnosti protektorátní ekonomiky, která napomáhala Říši při vedení války. Točily se desítky komedií, a když si doba žádala „protektorátní vlastenectví", pak ho v podobě vlasteneckých publikací měla mít. Pokud umělec, ať už fotograf, malíř či spisovatel, nevyhovoval „duchu a potřebám doby", měl dvě a půl možnosti, jak se se svou situací vypořádat. Buď zůstal svůj, tvořil do šuplíku a veřejně se neprezentoval (případně tak činil ilegálně), nebo přejal styl vyhovující době, nebo (a to je to půlté řešení) zvolil něco mezi – tvořil jak dílka, která odpovídala nebo se blížila požadavkům tehdejšího oficiálního vkusu a zároveň pro svou potěchu vytvářel práce, které konvenovaly s jeho výtvarnými představami. To vše s vědomím, že fotografie s konfliktní tématikou bude moci prezentovat širšímu publiku až po osvobození.

A co je méně konfliktní téma, než (pochopitelně trochu poopravené) národní dějiny, stará města, příroda, zurčící potůček či světlá budoucnost vlasti – hrající si děti. Nafotografovat za totality konvenčním způsobem knihy typu hrady a zámky naší vlasti či Krásy jihočeské krajiny je patrně nejméně riziková možnost, jak si jako fotograf vydělat. Za nacistů bylo třeba vynechat vše s vazbou na husitství a podpořit myšlenku, že český a německý národ byly vždy oddanými partnery, za komunistů se zas připomínalo odvěké spojení Čechů se slovanskými národy.

Vlna národně laděných obrazových publikací vypukla již v roce 1940 knihou Karla Plicky **Praha ve fotografii.** Kniha byla zpracovávána v letech 1939 až 1940, vyšla v roce 1940 nákladem České grafické unie a pro občany Čech a Moravy se svou neskrývanou hrdostí nad krásou Prahy stala okamžitě mimořádným vlasteneckým počinem. Otištěny jsou zde unikátní snímky z protektorátní Prahy, často jsou zachycena dnes už neexistující místa, jsou vyfotografovány nejvýznamější památky způsobem, jaký v leckterých případech dodnes nebyl překonán. Pro mnohá místa a stavby vytvořil Plicka „klasické" pohledy, ze kterých vychází mnohý dnešní fotograf architektury. Rovněž technická kvalita tisku tohoto prvního vydání je přímo magická a opět, jako v mnohých dále popisovaných případech, musí v listujícím čtenáři vyvolat zamyšlení nad dokonalostí protektorátního hlubotisku a otázku, zda by dnešní tiskaři byli něčeho podobného schopni. K méně klasickým, ale

velmi zajímavým pohledům patří záběr 14 – svatovítská katedrála ze západu s dramatickým nebem, snímek 16 – pohled na Hradčany z chrámu svatého Mikuláše, Národní divadlo z podledu na straně 182 či zahradní terasa Trojského zámku na straně 208. Velmi dobře jsou vyfotografovány všechny interiéry, zvláště lodě kostelů a chrámů. Publikace se dočkala v poválečných letech řady reedic a ve vícejazyčné verzi je prodávána dosud. Nejde však o zcela stejné dílo, a to jak ve skladebném, tak i technickém slova smyslu. V pozdějších vydáních jsou často použity novější varianty záběrů z původní knihy či přeretušované snímky. Možná je to jen můj pocit, ale většinou byly zaměněny snímky, na kterých by bylo podle určitých prvků snadné zjistit přibližný rok fotografování (reklamní nápisy nad obchody, móda a módní doplňky chodců, automobily...). Rovněž fotografie, kde se objevují vývěsní štíty soukromých obchodníků jsou nahraženy fotografií proretušovanou nebo novější (například snímek 146, který byl za téměř stejných světelných podmínek znovu přefotografován a místo drogerie Jos. Suchého se tak v roce 1971 na této straně objevilo cosi jako agitační středisko). Hezkým příkladem retušérského zásahu je dvojstrana 125 – 126 (v původním vydání 118 – 119). Rukou retušéra zde z původní fotografie zmizela nejen dopravní značka pod věží, cedule či vývěsní skříňka, ale i slečna a celý automobil. Ještě absurdnější je zmizení povozu a sudu ze snímka na straně 101. Kromě kvality některých snímků nového vydání je třeba připomenout tisk, který je s originálem v podstatě neporovnatelný.

Každoročně vydávaná publikace **Česká fotografie** (původně Československá fotografie) byla v dubnu 1941 (svazek 1940) vydána s podtitulem Země česká, domov můj. Otištěno zde bylo 64 fotografií spolu s texty Jaromíra Funkeho (Fotografujte domov) a Karla Jičínského (My – budoucím), které v mezích možností podporovaly názor o důležitosti fotografování typických motivů české země. V dalším roce vychází ročenka v nakladatelství Politiky, tentokrát však pod názvem **Památky Čech a Moravy.** Na rozdíl od předešlých svazků, kde se svými fotografiemi účastnili nejvýznamnější čeští fotografové, byly Památky sestaveny tehdejším šéfredaktorem Fotografického obzoru Robertem A. Šimonem výhradně z prací členů Svazu českých klubů fotografů amatérů. Jde o typický příklad oficiálně publikované protektorátní fotografie. Nalézáme v ní českou přírodu, historické památky, hrady a zámky, staletou borovici, rotundu na Řípu, titulní list Komenského Labyrintu světa, Macochu, jihočeské statky a podobně vůči německé moci nekonfliktní náměty. Chybí samozřejmě snímky z obsazeného pohraničí, Sudet a ze samostatného Slovenského státu. Až na výjimky jde o sladké přírodní scenérie, architektonické a písemné důkazy slavné české minulosti, prostě krásné obrázky. Ke každému snímku je připojen krátký komentář hovořící o historii vyfotografované památky (s přihlédnutím k roku vydání je s podivem, že poznámky jsou pouze v české jazyce). Nacházíme zde snímky kvalitní a nekonvenční (Jan Kosík: Vyšehradská skála, česká vesnice, Josef Krüger: Klatovské náměstí), klasické pojetí krajiny a architektury (Karel Kruliš: Kostel sv. Jiří) i barvotiskové záběry „odpočívajících rodinek na výletě za českými dějinami" (Antonín Hühnel: Kaple na Řípu). Celkově však jde o knihu profesionálně sestavenou, za zmínku stojí i její dokonalý tisk. Po válce byl výběr snímků doplněn o pohraničí, Slovensko, skupinu (výborných) fotografií z dílny Illek a Paul a speciálním oddílem o československých lázních a v roce 1948 vychází s novou obálkou pod názvem Naše vlast v obrazech. Druhé vydání, jehož kvalita co se tisku týče je o stupeň nižší, je opatřeno cizojazyčnými popisky, na prvním místě je samozřejmě ruština.

V roce 1943 sestavuje Karel Teige album deseti originálních fotografií pod názvem **Moderní česká fotografie.** Album vychází v nákladu padesáti kusů v nakladatelství Národní práce. Do sborníku po dvou snímcích přispěli fotografové Josef Ehm, Jaromír Funke, Miroslav Hák, Karel Plicka a Josef Sudek. Teige v doprovodném textu píše: „Album Moderní česká fotografie chce být přesvědčivou kladnou odpovědí na často diskutovanou otázku: je fotografie uměním? ... [album] se obrací, spíše než k široké veřejnosti, jen k vybranému kruhu uměnímilovných sběratelů. Těch deset listů, shrnutých v naše album, podává ve skratce svědectví o dnešním vývojovém stavu české fotografické tvorby."

Mezi fotografická díla převyšující úroveň běžné produkce patří zejména Sudkův **Pražský hrad** a Funkovy **Pražské kostely.** Obě publikace jsou vytvářeny v období protektorátu, vycházejí však až po válce. Pražský hrad (podtitul Výtvarné dílo staletí v obrazech J. S., fotografie Josef Sudek, text Rudolf Rouček, trochu zmatená grafická úprava Oldřich Menhart) je velmi kvalitně vyfotografovaná i vytištěná publikace s mírně nevkusnou zlatou obálkou, ve které nalezneme co do pojetí vše. Od sudkovsky romantických pohledů (snímek 2 – záběr Hradčan v ranním oparu přes rozkvetlou větévku) až po velmi moderně působící snímky (číslo 6, žena na schodech v zahradách). Mezi špičkové fotografie knihy bezesporu patří záběry interiérů, zejména Španělský sál, Vladislavský sál, Stará sněmovna či královská hrobka v chrámu svatého Víta. Velmi neobvyklý je Sudkův záběr opěrného systému svatého Víta, kde v popředí je osvětlená měděný kohout (záběr připomíná snímek Jaromíra Funka z knihy Pražské kostely a snímek Eugena Wiškovského). Nezvykle rovněž působí fotografie 103 – záběr Katedrály svatého Víta z pod oblouků letohrádku Belveder. Na všech fotografiích je stopa sudkovské brilantní práce se světlem, paprsky slunečního svitu a mlžným oparem. Vyslovenou radostí je sledovat na Sudkových fotografiích snažení o to vyhnout se nejkonvenčnějších záběrů Hradu, najít co nejméně obvyklé úhly, průhledy, nadhledy, podhledy a panoramata (například snímek 104 – pohled od Kramářovy vily, kde je Hrad fotografován v ranním oparu skrz tmavé větve). Sudek měl výhodu, že se patrně jako jeden z prvních fotografů natolik detailně zabýval snímání dostavěné katedrály svatého Víta, proto nebyla jeho práce ovlivňována vědomými či podvědomými vzory a zajetými klišé. Je řemeslně i invenčně výborná a i dnes může sloužit jako inspirace tápajících fotografů architektury.

Z podobného soudku je i Jaromírem Funkem zpracované téma **Pražských kostelů,** kteréžto fotografie byly po válce uveřejněny ve stejnojmenné knize (Pražské kostely, vydal Miroslav Stejskal, 1946). Z původní ideje výhradně fotografického díla s drobnými textovými komentáři vznikla v průběhu doby kniha, kde podíl textu (od Vojtěcha Volavky) a obrazu je více méně vyrovnaný. Vydaná kniha je vlastně torzo původní představy – autor textu byl v roce 1943 zatčen a až do konce války vězněn, Funke se vydání díla už nedožil. Jde většinou o klasické záběry architektury, kdy většina interiérů je podle mne přímo skvělá. Výborná je technická kvalita fotografií, kompozice, skvělý je i tisk. Na fotografiích jsou jak nejstarší pražské sakrální stavby, tak i v době fotografování v podstatě novostavby – Plečnikův Chrám nejsvětějšího srdce Páně na Vinohradech a Gočárův svatý Václav ve Vršovicích. Funke vydával během práce na této knize z jejích hotových částí samostatná alba originálních podepsaných fotografií. V roce 1943 vyšla část pod názvem Karolínský cyklus, v dalších letech publikoval části Svatovítský, Týnský, Svatojiřský, Mikulášský a Jakubský cyklus.

Publikací, která se vymyká běžné knižní produkci své doby je ilegální vydání knihy **Na jehlách těchto dní.** Jde o útlou knížku o 64 stranách formátu A5, publikaci spojující báseň v próze s 30 (spolu s obálkou) neobyčejnými fotografiemi. Představuje společnou práci dvou surrealisticky laděných tvůrců – básníka Jindřicha Heislera a fotografa Jindřicha Štyrského. Kniha vychází v roce 1941 (v prosinci 1945 v druhém vydání u Františka Borového) po Štyrského smrti, na jejích stránkách jsou otištěny snímky z dřívějších cyklů, podle tiráže druhého vydání jsou z roku 1935. Jde jak o notoricky známé snímky (např. Lidský život v obrazech – záběr poutače na vykládání osudu s kresbou ruky s čarami života) i v odborné literatuře méně frekventované. Publikace (druhé vydání) je velmi úsporně graficky upravena Karlem Teigem a slušně vytištěna Neubertovým hlubotiskem. Po textové stránce jde o silně expresivní báseň, jejíž část cituji v mottu této práce. Už na titulu se vyskytuje velmi pohledný záběr balícího papíru na dřevěné ploše, použit je i dnes populární typ písma, do šedé plochy snímku jsou lomenou červenou natištěny jména autorů. Z fotografií uvnitř knihy jistě zaujme například zajímavý pohled na reklamní poutač tvořený velkými brýlemi (strana 9), obrácený kříž opřený o zeď, který jakoby „drží v zajetí" sošku Krista (strana 63) nebo divadelní maska připevněná na skříni (strana 27). Ke kompoziční i obsahové špičce patří dva záběry: na straně 23 – démonicky působící dětská panenka na černé ploše, jejíž ručka i pohled směřuje ke skleněné kouli, ve které je uzavřený model zámku a na straně 51 – kde je na členitém pozadí rozostřené zdi znázorněna bezvládná ruka sochy dotýkající se konečky prstů země. Tuto knihu nebylo lehké najít, jediný exemplář druhého vydání se mi podařilo prohlédnout v Národním konzervačním fondu Národní knihovny v Praze – Hostivaři (signatura II. 27897). Autor textu Jindřich Heisler vydal v období okupace krom „Jehel" ještě knihu Poštolky (Edice surrealismu, vydáno bez vědomí úřadů v roce 1939) a společně se Štyrského družkou Toyen ještě sborník Z kasemat spánku (Edice surrealismu, vydáno bez vědomí úřadů v 1941) a Les spectres du désert (Editions Albert Skira v roce 1939 v Paříži).

Mezi neobyčejné počiny je třeba rovněž počítat dění okolo **skupiny Ra,** jejímiž členy byly v různých obdobích existence Josef Istler, Miloš Koreček, Ludvík Kundera, Bohdan Lacina, Zdeněk Lorenz, Vilém Reichmann, Václav Tikal a Václav Zykmund. V roce 1940 bydleli Koreček a Zykmund v jednom domě v Brně, kde došlo poprvé k akci později nazvané „Řádění". Tehdy Koreček dostal první fotoaparát a spolu se Zykmundem začali fotografovat vše, co jim přišlo pod ruku – živelně, spontánně, impulzívně. K 16 nakonec vybraným fotografiím napsal Ludvík Kundera krátké básně a tak přišel v roce 1944 na svět sborník Výhružný kompas. K druhému „Řádění" došlo už po předchozí přípravě rekvizit a výběru modelů, fotografie však zůstaly z nejrůznějších příčin až do jara 1984 nezvětšené. Z „Řádění II" zbylo po smrti Zykmunda torzo 26 snímků a dokument o jeho vzniku (51 fotografií). Skupina Ra a český surrealismus za protektorátu vůbec jsou velmi vzrušující témata. Ať už jsou to Korečkovy fokalky, fotografická „Řádění" či nadrealismem ovlivněné začátky Josefa Proška (záchody), jde o náměty hodné vlastních prací, rozborů a komentářů.

V září 1942 vychází velmi zajímavý fotografický počin – publikace **Jihočech Emil Hácha – obraz domova, rodu a života pana státního prezidenta.** Postava Emila Háchy je poměrně kontroverzní. Proto dříve, než se rozepíši o této knize, bych měl v několika řádcích přiblížit samotnou osobu protektorátní hlavy státu.

Hácha byl zvolen Česko-Slovenským prezidentem po odstoupení a emigraci Edvarda Beneše v listopadu 1938. Šlo o nešťastného člověka, osobu, která byla do kandidatury na prezidentský úřad vmanipulována svým okolím na Nejvyšším soudu, člověka s hlubokým zájmem o právo, kulturu a výtvarné umění, který devět měsíců před volbou prezidentem ovdověl, prezidenta, který ve svém úřadu den po dni zjišťoval, že je zneužíván k zájmům jiných, který se bál svých politických protivníků. Pokud si uvědomíme historické souvislosti, pak jeho strach je z dnešního pohledu pochopitelný. V roce vydání knihy (1942) vládl nad protektorátem zástupce říšského protektora Heydrich, Říše kde bojovala, tam vítězila, Polsko bylo dávno poraženo, Francie kapitulovala, Spojené království čelilo mohutným německým náletům, na východě Sovětský svaz ustupoval zatím vítězné armádě Německa, domácí odboj byl v podstatě zlikvidován. Háchův zdravotní stav se v průběhu prezidentování velmi zhoršoval. Ke konci života se natrvalo přestěhoval do lánského zámku, kde přijímal minimum návštěv a každé ráno se probouzel se svou můrou – vidinou příjezdu státního ministra pro Čechy a Moravu K. H. Franka. Do příchodu Heydricha (září 1941) se Hácha pokouší spolu s ministerským předsedou Eliášem intervenovat u německé správy ve prospěch zájmů Čechů, po Eliášově zatčení a pozdější popravě této své činnosti zcela zanechává. Umírá ve vězení těsně po osvobození, 27. května 1945.

Postava státního prezidenta byla nacisty v největší míře zneužívána v období po atentátu na Reinharda Heydricha okolo června 1942. Současně s masovými represemi se na stránkách tisku i ve skutečném životě odehrávaly pompézní oslavy Háchových sedmdesátin, ve stejné době přísahaly na Václavském náměstí statisíce Čechů věrnost Vůdci a Velkoněmecké říši a prezident byl obdarován novým modelem automobilu Mercedes, ve stejné době, kdy je popraven bývalý předseda protektorátní vlády a Háchův přítel se na pultech objevuje kniha mapující historii rodu Háchů a život státního prezidenta.

Kniha Jihočech Emil Hácha vychází (vzhledem k narozeninám připadajícím na 12. července) opožděně na podzim. Je sestavena ze 171 fotografie (kde 110 tvoří záběry architektury a jihočeské krajiny či snímky z rodinného alba, 16 archivních snímků samotného Háchy a 45 nových fotografií státního prezidenta). Kniha vyšla v Jihočeském nakladatelství v Budějovicích (okupační správa zakázala používat u tohoto města přídavného jména České) a byla sestavena Karlem Hájkem, který také vytvořil 90 nových fotografií. Grafická úprava byla svěřena Jiřímu Trnkovi, doprovodné kresby výtvarníku Aloisu Moravcovi.

V textové části knihy se autoři (Adolf Hrubý, Jan Tarek, Emanuel Chalupný, František Oberpfalcer, Miloslav Novotný) zabývají specifikami jihočeského regionu, zvláštnostmi místního jazyka, dále pak historií rodu Háchů, studiích budoucího prezidenta, o běžném pracovním dni a životě nejvyššího protektorátního představitele. Z hlediska fotografií zde Hájek hojně využívá zejména výsledky své práce pro Pestrý týden (například záběry z pobytu v Lánech, série prezidenta kouřícího doutník – Pestrý týden 39/1940, strana 16 – 17, dále pak politické akce, přírodu jižních Čech). Kromě Hájkových snímků se na stránkách knihy objevují i fotografie zhotovené prezidentovým bratrem Theodorem, ateliérem J. F. Langhans (oficiální portrét) či Heinrichem Hoffmannem (setkání s Adolfem Hitlerem). Z dalších motivů je zde možno nalézt procházky prezidenta po pražských ulicích, projevy úcty běžných občanů, výborně vyfotografovanou architekturu Pražského hradu, snímky ze soukromí (žena, dcera) a zejména zámeček v Lánech – místo, kde Hácha trávil

většinu svého času. Jde do jisté míry o symbol Háchova prezidentství, potažmo situace protektorátu vůbec – na snímcích se neobjevuje žádná oficiální návštěva v zahraničí, snad jedinou skutečně státnickou scénou je setkání s Hitlerem.

Kniha je velmi kvalitně vytištěna Neubertovým hlubotiskem a představuje patrně to nejlepší, co u nás vzniklo v období druhé světové války na poli medailonu osobnosti. Pro případného zájemce o bližší prozkoumání fotografií osoby státního prezidenta Emila Háchy doporučuji kontaktovat jeho rodiště – Trhové Sviny a vyšehradskou kapitulu, kde působil Háchův bratranec ve funkci sídelního kanovníka.

Hájek vytvořil také trojsložku fotografií o českém lidu a krajině, která je uložena v Uměleckoprůmyslovém muzeu. Jmenuje se **Čechy a Morava** (značka C 5415/1-3) a jedná se o tři desky s ručně zvětšovanými fotografiemi, přičemž díly se jmenují I. Kroje – lid. typy, II. Krajina a III. Selská stavení. Každá fotografie je označena razítky Foto Karel Hájek, vypracoval atelier Mráz, Praha 1, Staroměstské nám. 20, věnováno A. Hrubým, předsedou české zemědělské rady (Adolf Hrubý byl v období od března do října 1939 vedoucím Národního souručenství a 1942 – 45 ministrem zemědělství v protektorátní vládě. Po válce byl odsouzen národním soudem na doživotí). Pokud se na deskách či jednotlivých fotografiích vyskytuje nějaké datum, pak nečastěji to je rok 1943. Tento údaj trochu neladí s faktem, že Hrubý byl šéfem správního výboru Zemědělské rady v letech 1938 – 39, bližší údaj o datu vzniku se mi však vypátrat nepodařilo. První svazek fotografií je asi nejzajímavější – jde o oblast Hájkovy nejbližší – práci s lidmi. Na celkem 55 snímcích jsou záběry mužů a žen v krojích (některé jsou na zadní straně krajově přiřazeny), běžný život na vesnici, senoseč, děti... Druhá složka skrývá 96 fotografií české a moravské krajiny, boží muka, zasněžené hory, kříže u cesty, pole, louky a ojíněné větve v lese. Třetí složka je soubor 108 záběrů různých domácích zvířat (koně, krávy), lidových stavení, kostelíčků a zvoniček. Posledně jmenované dva svazky nemají tak silné vyznění jako první, střídají se zde fotografie kvalitní s technicky i kompozičně pokulhávajícími zvětšeninami.

Do svého přehledu jsem se rozhodl zařadit i práce fotografů z období těsně po zániku protektorátu. Osvobozování Československa se stalo jedinečnou příležitostí pro mnohé profesionální i amatérské fotografy uplatnit své reportérské schopnosti na skutečně živé fotografické akci. Po porážce fašistického Německa vyšla v redakci Vladimíra Peroutky v nakladatelství Melantrich publikace **Květnová revoluce – obrazový památník hrdinství a slávy.** Šlo v podstatě o čtyřicetistránkový časopis mapující fotografiemi a krátkými komentáři období mezi 4. a 9. květnem 1945. Na úvodní dvojstraně nás vítají celostránkové portréty Edvarda Benešem a Josifa Stalina. Na dalších stránkách se setkáváme s barevnými snímky Pražského hradu od Vl. Bartoně, záběry odstraňování německých nápisů od J. Doležala. Zajímavý je pohled na Národní třídu ze dne 5. května 1945, po které jde okolo nástupního ostrůvku muž s československou vlajkou od J. Kučery. Dále jsou zde záběry z bojů o Prahu od Slávy Štochla, Karla Hájka, Svatopluka Sovy, O. Nováka, J. Kučery, J. Řeháka a S. Hulíka. V další části sborníku jsou záběry z příjezdu sovětských vojsk, příletu prvních zástupců československé exilové vlády, vítání Edvarda Beneše, oslav vítězství v pražských ulicích a odchodu Němců z města (kromě už jmenovaných fotografů se zde objevují práce Hlaváčka, dvojice Illek a Paul, R. Šembery a Č.T.K. Jde o příjemnou a výběrem fotografií velmi vkusnou publikaci, ze které špičku zaujímají záběry Slávy Štochla. Na vysoké úrovni je výtvarný cit teh-

dejších reportážních fotografů, jakoby zapomněli na minulých šest let, jakoby z nich spadly fotografické reportážní okovy a strach posledních roků.

Podobného ražení je i publikace **Památník Pražského povstání** vydaný nakladatelstvím Václav Šesták v roce 1946 v redakci Františka Hrubína. Na stránkách jsou otištěny fotografie Emila Fafka, Karla Fridricha, Jana Guttenbergera (příjezd prezidenta Beneše), Josefa Hanky, Karla Hájka, Stanislava Hulíka (pálení německých knih, barikády), Vladimíra Janského, Oldřicha Nováka (vítání osvobozeneckých vojsk), Jaroslava Pacovského, Emila Pardubského a Heleny Pištěkové. Nejvíce snímky je zde zastoupen Karel Fridrich, který během několika dnů povstání zdokumentoval první případy začerňování německých nápisů, útěk Němců, zatýkání konfidentů, boje o rozhlas, stavby pobořené německými zbraněmi či pomníčky padlých. Jeho rukou vznikla podle mne nejhlubší fotografie knihy – snímek skupiny přikrčených civilistů s mrtvolami německých vojáků na popředí.

Téma Květnové revoluce zpracovává rovněž kniha **Srdce Prahy v plamenech,** která vyšla nákladem společnosti Universum Č.A.T., byla sestavena Karlem Doskočilem a obsahuje 106 snímků Oldřicha Smoly. Publikace je rozdělena do pěti částí – Slavná a mlčící, Revoluce, Zraněná a přece vítězná, Osvoboditelé a Praha svobodná a jásající. V první kapitole jsou obsaženy záběry historických míst Prahy – zejména Staroměstského náměstí. Druhá část přináší fotografie barikád a bojovníků za svobodu města, hořící radnici a přesuny německých vojsk, v třetí části jsou zmapovány škody na historických budovách a pomníčky padlých – opět se zaměřením na Staroměstské náměstí a jeho okolí. V dalších dvou kapitolách jsou fotografie příjezdu Rudé armády, pochovávání mrtvých vojáků a slavnosti spojené s návratem prezidenta Edvarda Beneše.

Knihou, která zde rozhodně nesmí chybět je bezesporu **Abeceda duševního prázdna** od Zdeňka Tmeje (s doprovodným textem Aleny Urbanové). Tmej byl v období let 1942 až 44 totálně nasazen v tehdy německém městě Breslau (dnešní polská Wroclaw). Během několika let pobytu zde vytvořil soubor několika desítek fotografií zachycujících běžný život nasazených mužů ročníku 21. Fotografoval většinou za přirozeného osvětlení nebo s jedinou žárovkou na film 19 DIN. V jeho snímcích není prvoplánový vzruch, není tam nikdo mučen či mlácen, přesto z nich dýchá smutek, drobné lidské utrpení, ani ne újma fyzická jako spíš duševní. Sem patří známé záběry jako spící německý strážce pod podobiznou Hitlera, snímek vůdce s diagonálně komponovaným nápisem *Schluß* či fotografie z nevěstince *nur für Ausländer.* Kniha Abeceda duševního prázdna vyšla v roce 1947 v nakladatelství Zádruha Praha, v roce 1969 byla publikována ve švýcarském časopise Du, v roce 1989 v berlínském nakladatelství Dirk Nishen (Totaleinsatz – Breslau 1942 – 1944).

Mezi významné fotografy, jejichž snímky byly na území Čech a Moravy publikovány až po osvobození patřil i Ladislav Sitenský. V roce 1939 vstoupil jako dobrovolník do československé zahraniční armády, kde se po čase dostal k letectvu. Ve Spojeném království pracoval jako mechanik, později jako fotograf u 312. perutě, kde vytvořil sérii svých snímků letců a letadel, výtvarně velmi působivých. S oblibou užíval protisvětla, rád používal kupovitých mraků jako hlavního výtvarného prvku, líbil se mu vyšší kontrast. Jeho dovednost vyfotografovat britská letadla jako zbraň schopnou čelit fašistickému Německu oceňovali i velitelé a tak se Sitenskému stala od konce roku 1942 fotografie u RAF služební povinností. Své snímky představil české veřejnosti v roce 1946 v Památníku osvobození a v publikaci Peruť 312, která však z politických důvodů nebyla distribuována. Po roce 1989 vyšlo Sitenskému několik knih s fotografiemi z dob druhé světové války.

Na závěr této kapitoly bych chtěl dodat, že vyhledávání archivních výtisků knih a svazků periodik bylo poměrně náročné. Problém je v tom, že kombinace indicií protektorát a fotografie je pro současné sběratele přímo magická. Bylo velkým štěstím, pokud se mi podařilo v antikvariátech narazit na cokoliv z těchto časů, i tak však byly všechny knihy i časopisy nelidsky předražené. Doporučit mohu antikvariáty v Českých Budějovicích, Brně, výjimečně též v Praze (Dušní ulice na Starém Městě, Eliášova v Bubenči). Z knihoven a archivů mi nejvíce pomohlo Středisko vědeckých informací Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, Národní knihovna v Klementinu, Národní konzervační fond v Praze – Hostivaři, podstatnou část informací z okruhu Emila Háchy jsem získal v Kanceláři prezidenta republiky. Kromě pražských knihoven bývá pro studium periodického tisku vycházejícího na území Moravy doporučována Státní vědecká knihovna v Olomouci.

5. ...mezihra před závěrem

Téma druhé světové války a protektorátu je v poslední době v české literatuře poměrně dost frekventované, proto můj názor z úvodu práce o neprobádanosti tohoto období už za krátkou dobu asi nebude platný. Téměř v závěru mé práce na tomto textu jsem narazil na patrně nejzajímavější publikaci o vzniku, životě a konci protektorátu, která vyšla po roce 1989. Jde o knihu **Praha ve stínu hákového kříže** autorů Callum MacDonalda a Jana Kaplana. Byla vydána v roce 1995 v nakladatelství Melantrich a je jak po stánce textu, tak hlavně obrazového materiálu špičkou toho, co jsem až do dneška měl šanci shlédnout.

Hlavní devizou knihy je fakt, že se v ní nezřídka objevují fotografie, které jsem zatím v žádném jiném zdroji neměl možnost spatřit. Až na výjimku několika přetištěných stránek sborníku Praha v květnu a záběrů oficiálních akcí okupační moci jde podle mne o zcela neokoukané pohledy a motivy. Zvlášť unikátní jsou záběry z pražských ulic – fotografie běžného života, pouličního ruchu, všudypřítomných německých hlídek, front na zboží, nacistické výzdoby města, propagačních akcí typu Jezdíme vpravo nebo Victoria – tedy motivů, kterých se v archivech zachovalo skutečně pomálu. Obrovskou slabinou (z mého profesního pohledu) je zas to, že u žádné z fotografií není uveden její autor – v tiráži je pouze uvedeno, že obrazový materiál je z archivu Kaplan/MacDonald a ze soukromých sbírek. V nakladatelství Melantrich o původu snímků nic nevěděli, s panem Kaplanem, kterého se mi podařilo po mnoha měsících sehnat, jsem v současnosti v jednání o poskytnutí informací o jeho přebohatém fotografickém archivu.

Velmi krásná a do jisté míry i symbolická je fotografie na straně 13. Jde o noční pohled na policistu na křižovatce v době zatemnění – muž uprostřed ulice je osvětlen ostrým reflektorem, stojí proti nám zády a má rozpažené ruce. Připomíná tak trochu ukřižovaného...

Kvalitní a rovněž neokoukané jsou záběry příjezdu a pobytu německých vojsk v Praze. Mimo motivu vojska před Pražským hradem (strana 24 – pravděpodobně fotografie od Illeka a Paula) jsou zde i pohledy zcela netradiční. Například na straně 22 je velmi pěkná fotografie davu, kde pěstmi hrozící Pražané jsou sledování rezignovaným pohledem vojáka na automobilu, či na straně 23, kde z tramvaje vysící lidé sledují za jízdy příjezd okupačních vojsk. Na těchto záběrech ze začátku okupace je cenné hlavně to, že mají jinou atmosféru než dříve prezentované záběry. Není tam jen hrubé násilí či arogance pancíře obrněného vozu proti zatnutým pěstem Pražanů, je tam i něco lidského (německá předsunutá hlídka se ptá policisty na cestu či prostá zvědavost Čechů, „co že se to zas děje"). Opět velmi lidským je záběr na straně 48 – němečtí vojáci odpočívající na pražském nábřeží. Zcela unikátní je také fotografie zastřelených parašutistů – atentátníků před kostelem Resslově ulici (strana 82) a dokumentace stěhování a konfiskace židovského majetku.

V poslední části publikace jsou k vidění opět neznámé fotografie z osvobozování Prahy, zatýkání Němců, mrtví na ulicích, Vlasovova Ruská osvobozenecká armáda, hořící budovy a příjezd prezidenta Edvarda Beneše zpět do osvobozené vlasti.

Kromě snímků jsou v knize Praha ve stínu hákového kříže rovněž uveřejněny ukázky ze stránek dobového tisku, potravinové lístky a bankovky, množství vyhlášek a plakátů. Co se týče textu, ze začátku jde o velmi subjektivně laděné líčení příjezdu vojsk, často se autoři odvolávají na názor tehdejších Timesů a pocity pracovníka americké ambasády George Kennena. Druhá část knihy

se mnohem více zabývá fakty, do detailu probírá organizační strukturou okupačních orgánů s konkrétními jmény a činy. Text je trochu tendenční, je dost protikomunistický a protiněmecký. Můj osobní názor je ten, že po stránce textu jsou publikace nakladatelství Themis a Epocha (Causa Emil Hácha, Dramatické a všední dny protektorátu; Generál Alois Eliáš) zpracovány neutrálněji, v obrazové části však s přehledem vítězí tato kniha. Užitečný může být i připojený bohatý rejstřík, kde je uvedeno množství odkazů na jinou literaturu zabývající se těmito časy.

Zajímavým časopisem pro studium druhé světové války z pohledu vojenského je **History of the Second World War,** který vycházel v druhé polovině šedesátých let ve Spojeném království v nakladatelství Purnell & Sons Ltd ve spolupráci s Imperial War Museum. Byl bohatě fotograficky ilustrován a přinášel obsáhlé a kvalitní komentáře, politické souvislosti a rozbory jednotlivých fází války. Přestože byl spíš zaměřen na východní a jižní část fronty – tj. na Sovětský svaz a Afriku, je pravděpodobné, že se v některém ze svých čísel zabýval i situací v protektorátu.

Svého případného následovníka bych chtěl v krátkosti nasměrovat na některé nejzajímavější zdroje. V průběhu práce jsem se pohyboval v pečlivě vedeném archivu Kanceláře prezidenta republiky, moderním Národním konzervačním fondu Národní knihovny, právě se stěhujícím Státním ústředním archivu, Středisku vědeckých informací Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy (obsahující často lepší výběr protektorátních českých i německých tiskovin než Národní knihovna) a Uměleckoprůmyslovém muzeu. Zcela neprobádané jsem nechal okresní archivy, státní oblastní archivy spravované Ministerstvem vnitra, sbírky Národního filmového archivu u Štěchovic, archivy filmových ateliérů AB Barrandov a Zlín, pomalu se rozpadající archiv Vojenského historického ústavu Armády České republiky na pražské Invalidovně, divadelní oddělení Národního muzea a originálním způsobem organizovaný Archiv města Prahy (každá pražská budova obsahuje vlastní krabici se všemi snímky majícími s ní něco společného). Soupis legálních tiskovin rovněž doporučuje Státní vědeckou knihovnu v Olomouci, která je zaměřena na tiskoviny vydávané na území Moravy a údajně obsahuje mnohé materiály v Praze nedostupné. Zdojem zajímavých fotografických materiálů mohou být i archivy větších průmyslových podniků jako Baťa Zlín, ČKD Praha, Škoda Plzeň. Rovněž jsem se až na vyjímky nezajímal o knihy, časopisy a archivy na Slovensku, v Německu, Polsku a jinde v zahraničí.

6. Závěrečná úvaha

Abych po pravdě přiznal, přistupoval jsem k tématu „Fotografie v období protektorátu Čechy a Morava" se zájmem, ale s mírným despektem. Snad to byl jen další projev mého skepticismu, ale už od počátku jsem pochyboval o možnosti dojít v souvislosti s tehdejší fotografickou tvorbou k nějakému pozitivnímu závěru. Co tehdy mohli fotografové tvořit, říkal jsem si. Sem tam nějaká ta barvotisková publikace, tu sladké, tu militantně laděné výjevy v tisku a jinak šeď běžné neinvenční práce. Zčásti se má obava potrdila, z větší části ne. Je pravda, že v porovnání s předválečným obdobím byly protektorátní časy nepochybně dobou bez znatelného kvalitativního růstu (samozřejmě s vyloučením výjimečných osobností). Schopný a fotografii oddaný tvůrce však dokáže tvořit za jakéhokoliv režimu a pokud se ve své tvorbě nenechá strhnout dobově poplatnými náměty, jeho dílo trvá a bude trvat. Českou fotografii zachraňovali dvě skupiny tvůrců – první, tvořená kvalitními fotografy minulých let, kteří přes osudové změny a případná rizika dále pokračovali v hodnotné práci. A druhá – skupina fotografů, kteří v časech protektorátu po tvůrčí stránce dospívali a často od jiných oborů (díky uzavření vysokých škol a snaze se vyhnout pracovnímu nasazení) k fotografii přecházeli.

První skupina měla ztíženou pozici mimo jiné i v tom, že jejich značná část v období před druhou světovou válkou byla ovlivněna směry a idejemi, které byly pro nastupující fašistický režim nepřijatelné. Počínajíc „jednou z nejnebezpečnějších forem zvrhlého umění" – surrealismem (Štyrský, Reichmann, Skupina Ra), temným symbolismem Wiškovského, konstruktivistickými kompozicemi Funkeho až po tvorbu silně levicových skupin (Levá fronta...), otevřeně obdivujících bolševismus a Sovětský svaz – hlavní nepřátele nacistické propagandy.

Česká fotografie v období druhé světové války mnohé ztratila, ale i lecos získala. Mezi ztráty je třeba počítat krom násilných i přirozených úmrtí fotografů (Jaroslav Funke, Jaroslav Fabinger, Jindřich Štyrský, Pavel Altschul, Jiří Jelínek, Rudolf Kohn, Otto Schlosser, Karel Stehlík...) hlavně obecnou ztrátu novátorského tempa, touhy tvořit něco převratného a nekonvenčního, prvorepublikového tempa, na které se už nepodařilo nikdy navázat. Naproti tomu měla možnost se zaměřit na hloubkové mapování krajiny a památek českých zemí a získala také osobní zkušenost s dokumentací války a pouličních bojů (téma do té doby v české fotografii zcela cizí). Válečná doba rovněž působila jako tvůrčí impulz na fotografy inklinující k surrealismu. Kniha Na jehlách těchto dní stejně jako hledání nadreality ve snímcích členů Skupiny Ra – Korečka (fokalky), Reichmanna a Zykmunda, Skupina 42, Sedm v říjnu – to vše jsou důkazy toho, že období potektorátu nebyl jen strach a deprese, ale i přátelství, umělecká spolupráce, touha tvořit bez ohledu na společenské a politické poměry.

V této práci jistě mnohé chybí, některá témata jsou zmíněna jen okrajově a některá jsou pominuta úplně. Každá kapitola této mé práce si přímo říká o ještě detailnější probádání, o samostatnou zvláštní práci, zejména fotografie státního prezidenta, postava Karla Hájka a protektorátní tisk vůbec by si říkaly o detailní rozbor. Pro člověka, kterého protektorátní doba vzrušuje a kdo nelituje hodin strávených po archivech a dnů dalších pátrání, jde o náměty jako šité na míru. Šlo o zvláštních šest let. Tehdejší situace byla v něčem podobná situaci po roce 1968, něčím zcela jiná, ale hlavně absurdní a nenormální. A co je nenormální, to je lákavé.

7. Fotografové za války

Karel Drbohlav spolupracoval od 1931 s agenturou Centropress, kde se specializoval na divadelní fotografii. Za války byl zaměstnán Městskými divadly pražskými, přispíval pro různé časopisy, zejména pro Pestrý týden. Příležitostně též pracoval pro Kancelář státního prezidenta.

František Drtikol se od roku 1935 nezabývá fotografií, žije v ústraní a medituje. V 30. až 50. letech vrcholí jeho malířská a kreslířská tvorba. V roce 1942 předává Uměleckoprůmyslovému muzeu v Praze zdarma několik tisíc položek ze svého archivu včetně všech vyznamenání, diplomů, katalogů, knih, ročenek a časopisů. Po válce krátce vyučuje ve školním roce 1945 – 46 na Státní grafické škole.

Josef Ehm do března 1941 redigoval s Funkem Fotografický obzor, ve 30. i 40. letech tvoří akty, zčásti navazuje na Steichena a Man Raye. Od třicátých do šedesátých let vytváří komorní soubor aktů, portrétů, přírodních a městských krajin a originálních námětů. V roce 1943 se účastní jako autor dvou snímků na vydání portfolia Moderní česká fotografie. Je jedním z mála fotografů, v jejichž tvorbě se zachovaly prvky meziválečné vlny vycházející z nové věcnosti i po roce 1945. V letech 1934 – 46 působí jako pedagog Státní grafické školy.

Jaroslav Fabinger se kromě volné tvorby zabýval fotografováním sportu, architektury a reklamy. Zvětšoval výstavní fotografie Jindřicha Štyrského. Od roku 1937 pracoval jako vedoucí propagace ve strakonické Zbrojovce. V roce 1942 se stal jednou z prvních objetí staného práva za heydrichiády, kdy byl za dodnes nezjištěných příčin zatčen ve vlaku a později popraven.

Emil Fafek pracoval před válkou jako reprodukční fotograf v Neubertových závodech, v průběhu práce navíc studoval na Státní grafické škole. V roce 1942 byl totálně nasazen v Aschers-lebenu, v roce 1944 uprchl zpět do Prahy. Zde na černo pracoval u firmy Foto-styl-děti a zvětšoval fotografie Václavu Chocholovi. K dalším jeho osudům přispěla smůla – byl během procházky na Václavském náměstí zatčen a převezen do sběrného tábora u Břežan. Po mnoha útrapách znovu utekl a díky tomu mohl zaznamenat povstání v jeho počátcích i průběhu. Známý je Fafkův snímek, na kterém vede hlídka zajatého tajného policistu. Část dokumentace byla Fafkovi zabavena a zlikvidována revoluční hlídkou.

Zdenko Feyfar, původně student medicíny, se po uzavření českých vysokých škol přihlásil na Státní grafickou školu, kterou absolvoval v letech 1940 – 43. Po jejím ukončení pracoval až do konce války jako fotograf filmového studia na Barrandově. Ve své tvorbě byl ovlivněn profesory Grafické školy Jaromírem Funkem, Josefem Ehmem, Rudolfem Skopcem i svým otcem krajinářem Jaroslavem Feyfarem. Fotografoval krajinu, snímky Prahy a portéty osobností s důrazem na zobrazení nejmenších podrobností a s citem pro kvalitní osvětlení. Vynikl rovněž jako fotograf pohlednic. K nejzajímavějším patří jeho celoživotní téma – Krkonoše.

Jaromír Funke pracoval za války na cyklu Země nenasycená, kde se objevují prvky surrealismu, kde realista Funke přechází pod tíhou událostí do magického světa představ, ve kterých spojil surrealismus, realismus, funkcionalismus a konstruktivismus. Fotografuje rovněž akty, zakázkové portréty různých osobností a záběry pro soubor Lounský kraj (od února 1940). Do března 1941 redigoval společně s Ehmem časopis Fotografický obzor, do kterého přispívá teoretickými články (Od fotogramu k emoci, FO 11/1940) i fotografiemi. Ve stejném roce uzavírá smlouvu s Jandovým nakladatelstvím Sfinx na publikaci Česká země hovoří o práci. Příležitostně vystavuje – například na jaře 1943 v Kolíně s úspěchem představuje soubor Chrám sv. Bartoloměje ve fotografiích prof. Funkeho. V 1943 vychází v nakladatelství Národní práce slavné portfolio Moderní česká fotografie s Funkeho snímky ze souborů Čas trvá a Pralesy. Ve stejném roce vychází jeho první samostatná publikace Karolínský cyklus, v roce 1944 Týnský, Mikulášský, Svatovítský, Svatojiřský a Svatojakubský cyklus. V srpnu 1944 uzavírá s nakladatelem Stejskalem smlouvu na 150 snímků pro Pražské kostely (vychází po jeho smrti v roce 1945). Učí rovněž na pražské Státní grafické škole (až 8 hodin denně), od dubna 1944 je nasazen na pomocné práce, od října 1944 v družstvu Dorka. Zemřel těsně před koncem války, kdy v důsledku náletu mu nemohl být okamžitě operován dvanácterníkový vřed. Po válce vychází kromě Pražských kostelů i publikace Můj Kolín (1946). V přípravě k vydání byla také kniha vycházející z lounského cyklu (70. léta), pro formální nedostatky nevyšla.

Karel Hájek byl v letech 1926 – 32 byl zaměstnán jako řidič tramvaje, kde také během jízdy fotografoval. S jeho původní profesí souvisí jeho zájem o dění na ulicích, o reportážně zachycený každodenní život. Od roku 1932 se stal zakladatelem a mistrem fotožurnalismu v nakladatelství Melantrich. V období po přepadení Česko-Slovenska vyfotografoval prorockou fotografii Tragédie československých opevnění. Za protektorátu pracoval jako fotoreportér pro různé časopisy nakladatelství Melantrich (nejčastěji Pestrý týden), pracoval pro Kancelář státního prezidenta a věnoval se i knižní fotografii. Stal se zakladatelskou postavou české fotoreportáže s velmi osobitým smyslem pro skladbu obrazu. Patřil mezi reportérskou špičku protektorátní fotografie, přes složitost doby dokázal každou zakázku zpracovat tak, aby se za ní nemusel stydět. Vytvářel reportážní záběry z politických, společenských a kulturních akcí, žánrové snímky, rozsáhlejší fotoeseje i portréty význačných osobností. Krom toho v roce 1944 fotografuje jednu z lidských tragédií – snímek Po výslechu gestapa. Snímal vše, kde bylo něco zajímavého – skončilo období protektorátu, skončily boje o Prahu a Hájek už fotografoval přílet prezidenta Beneše. Po zániku Pestrého týdne v dubnu 1945 se stává redaktorem Světa v obrazech. Po válce fotografoval rovněž Norimberský proces s válečnými zločinci a popravu K. H. Franka.

Miroslav Hák fotografoval od 1937 pro divadlo E. F. Buriana D 37. Od roku 1942 byl členem Skupiny 42, fotografuje divadlo, akty, lyrické snímky, vytvářel i sendviče negativů. V letech 1942 – 44 pracoval v obrazové redakci Věstníku fotografů. V roce 1943 vychází jeho snímky v portfoliu Moderní česká fotografie. Před koncem války převzal otcovu živnost v Nové Pace. Po osvobození zachytil na Václavském náměstí velmi zvláštní scénu. V prvním plánu sedí lidé na pohovkách, v druhém jsou po chodníku rozházené figuríny a v třetím jsou vojáci na obrněném transportéru.

Josef Hanka byl zvláště ke konci války významným přispěvatelem Pestrého týdne, na čas dokonce převzal žezlo nejaktivnějšího fotografa tohoto týdeníku. V období osvobozování zachytil cenné dokumentární záběry ze sídla velení Pražského povstání, stejně jako příchod německých parlamentářů nebo čekání obyvatel na Staroměstském náměstí na návrat představitelů odboje.

Tibor Honty pracoval před válkou v Neubertových tiskárnách jako retušér. V roce 1943 vážně onemocněl a ze zaměstnání odešel. Na přelomu 30. a 40. let vytvořil cyklus fotografií ze Slovenska. V té samé době se rovněž zabývá portrétem významných osobností a surrealisticky zpracovaným motivem hřbitovů a poutí (Maringotky, 1940). Bezprostředním vyjádřením pocitů z okupace je cyklus Ze starého hřbitova (1942). Během revoluce vytvořil množství kvalitních snímků, z nichž se některé staly přímo symbolem tohoto období. Jeho série Padl v posledních vteřinách války a zvláště snímek Pohřeb rudoarmějce (ruská poddůstojnice Ivanovová se sklání nad mrtvým plukovníkem Sacharovem v rakvi) jsou velmi silné.

Václav Chochola publikuje od roku 1940. V letech 1941 – 45 se vyučil v ateliéru Otty Erbana, v období 1943 – 48 byl externím fotografem Národního divadla a experimentální scény Větrník. Navázal na fotožurnalismus 30. let, opustil však jeho líbivou tvář a svým způsobem se vrátil k žánrovému pojetí. V roce 1940 vytvořil svou známou fotografii Kaštanář, o rok později cyklus snímků o prodavači brousků, v roce 1942 Tanečnici. V období protektorátu fotografoval intenzivně sport, v roce 1945 zpracoval téma Pražského povstání a příjezdu Rudé armády sérií originálních snímků.

František Illek a Alexandr Paul založili společně s a Pavlem Altschulem agenturu Press Photo Service. Posledně jmenovaný odešel ze společnosti v roce 1934, agentura po roce 1939 změnila název na Lichtbildner Illek und Paul. Paul byl hlavně fotografem architektury a památek. Kvalitní jsou však i jeho fotografie sociální či propagační práce pro Osvobozené divadlo a z Barrandovských ateliérů. Illek se zabýval hlavně statickou ateliérovou fotografií, reklamou a později též atypickou krajinou a sportem. Často se stává, že u některých zakázek nerozeznáme, který z fotografů je autorem – šlo o společná díla.

Otakar Jaroš zachytil pozoruhodným způsobem vytváření československé armády v Buzuluku. Všímal si charakteristických znaků okolí, ve kterém jednotka žila i typických situací výcviku a volna.

Jiří Jeníček byl patrně naším nejvlivnějším amatérským fotografem (a teoretikem) 30. a částečně i 40. let. V 30. letech se zabýval fotografií sociálně-kritickou, od poloviny třicátých let prosakuje do jeho fotografické i filmové tvorby vojenská tématika (Dvacet let československé armády v osvobozeném státě, vydal Svaz čsl. důstojnictva, Praha, 1938). V období okupace fotografoval památky, krajinu či Prahu, filmoval a až na výjimky (Pestrý týden, Panorama DP) nepublikoval. I on vytvořil několik fotografií z povstání 1945 (například snímek Boj skončil – dva rudoarmějci sedící na tanku). Ke Květnové revoluci se vrátil o rok později v úvaze Fotograf v revoluci (Fotografie, dvojčíslo 4-5/1946). Celý život zůstával neúnavným reformátorem, vždy tvrdil, že nepřítelem fotografie není amatér ani profesionál, ale fotograf – diletant.

Václav Jírů vytvořil v 1938 fotografie armády z období mobilizace. Byl všestranným fotografem ilustrativního typu, jeho fotografiím nechyběl vkus, svěžest, nápaditost a schopnost vyprávět příběh. Díky své účasti na projevech odporu proti Němcům byl od 20. února 1940 do konce války vězněn. Původně byl odsouzen k trestu smrti, v roce 1941 mu byl změněn na doživotní vězení. Své zážitky z tohoto období umělecky ztvárnil v beletristickém díle Šesté jaro, které také fotograficky ilustroval. Jírů před i po válce aktivně fotografoval, pravidelně své snímky vystavoval, publikoval v tisku i knižních publikacích.

Karel Ludwig navštěvoval od roku 1937 Baťovu podnikovou školu ve Zlíně, nedlouho na to se stal redaktorem časopisu Zlín a pracoval pro propagační oddělení Baťových závodů. Od roku 1940 žil v Praze, přispíval pro Ahoj, Kinorevue, Prahu v týdnu, Salon, Zdroj, Pestrý týden. V roce 1941 zahájil spolupráci s tiskovou službou Národního divadla, ke které ho vyzval Zdeněk Tmej. V roce 1941 spolupracoval s Otakarem Štorch-Marienem na publikaci Žena – věčná inspirace umění. Od roku 1941 pracoval pro časopis Praha v týdnu, v roce 1942 se stává jeho šéfredaktorem. V letech 1943 –1948 byl vedoucím fotooddělení Lucernafilmu, pracoval rovněž v Barrandovských ateliérech. Ve 40. letech byl naším předním ateliérovým portrétistou, fotografoval naše nejvýznamnější herce, vytvářel Degasem ovlivněné záběry baletek, divadelní snímky, fotosky, nápaditě pracoval s umělým světlem a kompozicí. V revolučním období roku 1945 výtečně nafotografoval sérii záběrů z příjezdu rudoarmějců do Prahy. Mezi nejznámější snímky z tohoto období patří Spojka – fotografie běžícího vojáka, či spící voják v džípu. Podle jeho snímku První setkání vytvořil Karel Pokorný sousoší Sbratření. Již 10. května, podobně jako mnozí další autoři, odjíždí dokumentovat život v poraženém Německu. Zde se zaměřuje na zubožence zemi a hlavně na ženy. Veškeré naexponované filmy z druhé cesty do Německa včetně fotovýbavy mu jsou však odcizeny.

Jan Lukas pracoval v letech 1936 – 38 jako kameraman propagačních filmů pro firmu Baťa Zlín, kde poznal Karla Ludwiga. Práce kameramana ho však neuspokojovala, stále intenzivněji se zabýval fotografií. Publikoval od roku 1932 v časopisech Eva, Ahoj na neděli... Patří vedle Karla Hájka či Václava Jírů k zakladatelské generaci českých fotoreportérů. Tématická šířka jeho tvorby je mimořádná, zabývá se krajinou, reportáží, portrétem, plastikou, zátišími, největšího mistrovství však dosáhl v žánrových snímcích. Významný vliv má na utváření moderního typu fotografické publikace. Po válce mu vychází kniha Země a lidé (Melantrich, 1946), která se svým preferováním spontánní živé fotografie a celkovou dinamikou skladby stala na určitou dobu vzorem ostatním fotografům a představuje určitý protipól Plickově monumentalistickému pojetí.

Jindřich Marco po absolvování gymnázia (1940) pracoval v podniku Rodina a v agentuře Umění – služba umělcům. Jednou zaskočil za nemocného šéfa při fotografování baletních scén pro film Tanečnice, jeho fotografie měly úspěch a od té doby se pravidelně objevovaly na stránkách Prahy v týdnu. V říjnu 1944 byl udán kolegou a do ledna 1945 vězněn v pracovním táboře v Opole v Polsku, odkud se mu podařilo uprchnout. Od března 1945 zakládal fotografické oddělení ministerstva informací československé vlády v Košicích. V poválečném období intenzivně fotografoval

v poraženém Německu, jeho snímky prostřednictvím agentur pronikly i do světových periodik. Původně zamýšlená kniha Tři roky Evropy 1945 – 1947, ve které měly být snímky použity zůstala pouze v rukopise. Publikování se dočkaly až v roce 1967, kdy byla vydána kniha Please Buy My New Song, v roce 1995 vyšly v knize Hořká léta – Evropa 1945 – 47.

Emil Pardubský fotografoval v období 1931 – 45 jako externí spolupracovník pro mnohé tiskoviny, zejména pro Národní politiku, kde se specializoval na sportovní fotografii. V převratovém období roku 1945 zachytil zárodky povstání přímo na Václavském náměstí a zaznamenal příjezd automobilu s českými policisty na cestě k budově rozhlasu.

Karel Plicka se v období před druhou světovou válkou věnoval národopisnému filmu, mistrovským dílem se stal film Zem spieva z roku 1933. V letech 1937 – 39 působil na filmovém oddboru Škole umeleckých remesiel v Bratislavě, od 1939 – 45 pracoval ve Státním fotoměřičském ústavu s náplní fotodokumentace Prahy. Už v roce 1940 mu vychází obrazová publikace Praha ve fotografii, která se stala symbolem vlastenctví pro celou dobu okupace. V období války se jeho snímky objevují v portfoliu Moderní česká fotografie (1943), vytváří i dva filmové dokumenty Věčná píseň a Barokní Praha.

Vilém Reichmann je patrně jedním z nejvýznamějších českých fotografů 20. století. Původně vystudoval architekturu na německé Vysoké škole technické v Brně, do roku 1938 pracoval jako odborný učitel, do 1942 na stavebním úřadě v Brně, v průběhu války byl díky svému německému původu nuceně odveden wehrmachtem a krátce po té na východní frontě zajat. V předválečném období rovněž publikuje pod jménem Jappy karikatury v předních humoristických a kulturních časopisech. Byl členem většiny levicových organizací, spolupracoval s Levou frontou, časopisem Index, byl členem Skupiny Ra. Vytvářel po celý život kompaktní a kvalitativně vyrovnanou tvorbu v duchu neortodoxně pojímaného surrealismu. Po válce začal své snímky řadit do cyklů jako Raněné město (zaznamenání stop války v Brně), Metamorfózy, Dvojice, Kouzla, Opuštěná či Uliční blues, kde objevoval i v nejobyčejnějších statických objektech z městského prostředí nečekané estetické hodnoty, vizuální metafory a symbolické významy.

Vilém Rosegnal po vyučení v ateliéru Beer a po absolvování dvouleté odborné školy pracoval jako reklamní fotograf propagačního oddělení firmy Baťa ve Zlíně.

Jiří Sever (vlastním jménem Vojtěch Čech) byl velmi všestranou osobností. Zabýval se francouzskou literaturou, jazzovou hudbou, chemií syntetických barviv a také surrealistickou fotografií. Jeho fotografická tvorba začala v roce 1940, ve stejné době se seznámil se členy Skupiny 42. Vytvářel malá fotografická alba „vizuálních básní" složených z jednotlivých „fotografických veršů". Alba nazýval poetickými jmény Maskovaná Lucie a jiná setkání, Pátrání zůstalo bezvýsledné, Hádání z karet, Savannah la Mar, Fatima se nudí, S vyloučením veřejnosti, Čteno přes rameno, Southern District, Květiny země divů – vždy čerstvé. Ve fotografování vycházel z poezie nalézaných objektů. Nepochybně navazoval na Atgeta při oceňování básnivosti běžného života, své sondy však

vedl hlouběji, ať už se jednalo o boudy a panoptika na poutích nebo otlučené zdi na periférii města.

Ladislav Sitenský v počátcích okupace fotografoval příjezd německé armády do Prahy, těsně před započetím války dostal stipendium k architektu Perretovi do Paříže. V den nástupu (1. září 1939) zaútočila Říše na Polsko a Sitenský vstoupil jako dobrovolník do československé zahraniční armády, kde se shodou okolností dostal k letectvu. Po přesunu do Spojeného království sloužil opět u letectva – 312. perutě jako mechanik, od roku 1942 jako fotograf. V roce 1944 pracoval rovněž na fotografické a filmové dokumentaci československé tankové jednotky bojující o Dankerque (Ráno 6. června 1944, invaze v Normandii, čs. stíhači startují). Své válečné práce předvedl veřejnosti v roce 1946 v Památníku osvobození v Praze a ve vytištěné, ale nedistribuované knize Peruť 312 (1948). V roce 1991 vyšla v nakladatelství Naše vojsko kniha Z válečného deníku. Po roce 1989 vyšly Sitenskému mnohé publikace – Svět křídel (1993), Na nebi i v pekle (Mustang 1996), Ladislav Sitenský (Dita, 1997).

Oldřich Straka spolupracuje s různými časopisy – Pestrý týden, Ahoj či List českých paní a dívek, po celou dobu války pracuje v propagačním oddělení firmy Baťa Zlín.

Svatopluk Sova začal v roce 1933 spolupracovat s Melantrichem, kde se setkal a sblížil s Karlem Hájkem. Od 15. března 1939 byl zaměstnán plzeňskou filiálkou Českého slova. Od 1941 je redaktorem A-zet, odkud je po roce nucen odejít. Od 1942 pracuje jako redakční fotograf pro Kuraturium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, od 1943 pracuje pro kuratorní čtrnáctidenník Zteč. Podobně jako další čeští fotografové, i on fotografuje osvobozování Prahy v květnu 1945.

Josef Sudek se v roce 1940 náhodně setkává s kontaktním kopírováním vytvořenou fotografií z rozměrného negativu (13x18 cm, 30x40 cm). Je ohromen dokonalostí kresby. Za okupace se definitivně rozhodl pro tento typ práce, opouští oblast komerční fotografie a začíná fotografovat své nejintimnější fotografie. Tvrdí, že půvab všeho je v záhadnosti. Během protektorátních let vytváří rovněž některé ze snímků pozdější Prahy panoramatické a soubor fotografií publikovaných v roce 1945 pod názvem Pražský hrad. V roce 1943 vychází i jemu dva snímky v Moderní české fotografii.

Sláva Štochl, který se před válkou živil jako sportovní fotograf (časopisy Star, Ahoj, Ozvěny světa...) měl díky tomu velmi vypěstovaný smysl pro pohotovost reakce a volby vhodného okamžiku. Své nejvýznamnější práce vyfotografoval během osvobozování v roce 1945, kdy vytvořil řadu kvalitních dokumentů této převratné doby. Krom skutečně skvěle zpracovaných „akčních" momentů si všímal i motivů zdánlivě podružných, jako třeba rozbitých bust Vůdce. Při fotografování převratu byl snad všude, kde se dělo něco zajímavého. Jeho snímky byly později vydány ve sborníku Květnové povstání.

Jindřich Štyrský zemřel už v roce 1940, po válce vycházejí soubory básní (J.Š., Poesie, vydal B. Stýblo, 1946) či kreseb (J.Š., Sny, vydal Odeon, 1970). V roce 1941 (2. vydání v roce 1945) vychází ilegálně silně emotivní fotografický sborník Na jehlách těchto dní s básnickou prózou Jindřicha Heislera. Jde o snímky vybrané z předešlých cyklů, pro tento účel surreálně koncipované.

Karel Teige byl v předválečném období vůdčí osobností české meziválečné avantgardy. Zabývá se grafickou úpravou (množství knih, knižních a časopiseckých obálek), typografií a fotokoláži. V roce 1943 sestavil malonákladové portfolio deseti originálních fotografií Moderní česká fotografie (po dvou snímcích byli zastoupeni Josef Ehm, Jaromír Funke, Miroslav Hák, Karel Plicka a Josef Sudek). Krom toho zveřejňoval polemiky a účastnil se rozprav na téma, jestli je fotografie uměním. V roce 1944 dává rovněž popud ke vzniku Skupiny Ra spojením pražské a brněnské větve surrealistů.

Zdeněk Tmej je průkopníkem momentní divadelní a jevištní autentické fotografie. Od roku 1937 souběžně spolupracoval s časopisy vydávanými Melantrichem, studoval na Státní grafické škole a asistoval Karlu Hájkovi. Během války publikuje několik snímků dirigentů (Václav Talich, Rafael Kubelík – Pestrý týden). V letech 1943 – 44 vytvořil během svého totálního nasazení v Breslau (dnešní polská Wroclaw) originální a rozsáhlý cyklus, hluboce postihující melancholickou atmosféru života nasazených mladých mužů. V roce 1944 uprchl do Prahy, kde po přechodné spolupráci s Karlem Ludwigem a Václavem Chocholou pracoval v Lucernafilmu na Barrandově. Během květnové revoluce zhotovil několik snímků, z nichž mezi nejpůsobivější patří raněný německý voják na pražské dlažbě. Společně s Ludwigem podnikl dobrodružnou fotografickou cestu do poraženého Německa.

Eugen Wiškovský se podílí společně s Funkem a Ehmem na vydávání Fotografického obzoru. V první části protektorátního období vrcholí jeho tvorba teoretická i praktická. Vytváří a uveřejňuje dnes notoricky známé snímky, Hlubočepské scenérie či statek v poli, pojatý jako katastrofa lodi... V květnu 1945 stejně jako většina jeho kolegů – fotografů dokumentoval Pražské povstání a osvobozování Prahy.

Použitá literatura (řazení podle autorů):

Baran, Ludvík:
Praha objektivem mistrů, Panorama, Praha, 1981
Birgus, Vladimír:
Hořká léta – Evropa 1939 – 47 očima českých fotografů, Institut tvůrčí fotografie Slezské univerzity a Správa Pražského hradu, Opava, Praha, 1995, ISBN 80-85879-19-0
Birgus, Vladimír– Marco, Jindřich:
Hořká léta – Evropa (Bitter Years – Europe, Bittere Jahre – Europa) 1945 – 47, Orbis, Praha, 1995, ISBN 80-235-0054-6
Čapek, Karel:
Masaryk ve fotografii, nakladatelství Orbis-Čin, Praha, říjen 1937
Doležal, Jiří:
Česká kultura za protektorátu – školství, písemnictví, kinematografie, Národní filmový archiv, Praha, 1996
Donald, Callum Mac a kolektiv:
Praha ve stínu hákového kříže, Melantrich, Praha, 1995, ISBN 80-7023-201-3
Doskočil, Karel:
Srdce Prahy v plamenech – 106 snímků Oldřicha Smoly z květnové revoluce, Universum Č. A. T., Praha, duben 1946
Dufek, Antonín a kolektiv:
Jaromír Funke – průkopník fotografické avantgardy – katalog výstavy, Moravská galerie, Brno, 1996, ISBN 80-7027-061-6
Gebhart, Jan:
Dramatické i všední dny protektorátu, Themis, nakladatelství Ministerstva vnitra, Praha, 1996, ISBN 80-85821-35-4
Hájek, Karel a kolektiv:
Jihočech Emil Hácha – obraz domova, rodu a života pana státního prezidenta Jihočeské vydavatelské a nakladatelské družstvo v (Českých) Budějovicích, 1942
Heisler, Jindřich:
Na jehlách těchto dní, vydal Fr. Borový, druhé vydání prosinec1945, původně vyšlo bez vědomí úřadů v roce 1941
Heiss, Friedrich:
Der Sieg im Westen, Ein Bericht vom Kampf des deutschen Volksheeres in Holland, Belgien und Frankreich, Volk und Reich Verlag Prag, Praha, 1943
Hrubín, František:
Památník Pražského povstání 1945, Práce, 1946
Chocholová, Blanka:
Karel Ludwig – archiv 1939 – 1948 – katalog výstavy, Pražský dům fotografie, Praha, 1997
Chocholová, Blanka:
Životní a tvůrčí podněty fotografa Václava Chocholy, diplomová práce – Filmová akademie múzických umění, Praha, 1980
Kirschner, Zdeněk:
Ladislav Sitenský, nakladatelství Dita, Praha, 1997, ISBN 80-85926-99-7
kolektiv autorů:
Československá novinářská fotografie, Československý svaz novinářů v redakci Interpress, Praha, 1989
kolektiv autorů:
Československé dějiny v datech, nakladatelství Svoboda, Praha, 1986
kolektiv autorů:
Československý biografický slovník, Academia – Encyklopedický institut ČSAV, Praha, 1992, ISBN 80-200-0443-2
kolektiv autorů:
Dvacet let československé armády v osvobozeném státě, fotografie Jiří Jeníček, Svaz čs. důstojnictva, Praha, 1938
kolektiv autorů:
Encyklopedie českých a slovenských fotografů, Asco, Praha, 1993, ISBN 80-7046-018-0
kolektiv autorů:
Informatorium pro každého aneb moderní vševěd, Mladá Fronta, Praha, 1984
kolektiv autorů:
Malá československá encyklopedie – díl 1. – 6., Academia – Encyklopedický institut ČSAV, Praha, 1985, 1986, 1987

kolektiv autorů:
Naše vlast v obrazech, Práce, Praha, 1948
kolektiv autorů:
Pardubice MCMXL, Městská rada Pardubická a Václav Horký, Pardubice, 1940
Matějček, Antonín:
Národ sobě, Melantrich, Praha, 1942 (2. vydání)
Neff, Ondřej:
Emil Fafek – 40 let reportérem, Mladá fronta, Praha, 1985
Pasák, Tomáš:
Soupis legálních novin, časopisů, úředních věstníků v českých zemích z let 1939 – 45, Univerzita Karlova, Praha, 1980
Peroutka, Vladimír:
Květnová revoluce – památník z revolučních dnů, Melantrich, Praha, 1945
Plicka, Karel:
Praha ve fotografii Karla Plicky, Česká grafická unie v Praze, Praha, 1940
Plicka, Karel:
Praha ve fotografii, Orbis, Praha, 1971
Šimon, Robert A.:
Památky Čech a Moravy – Česká fotografie 1941, Politika, Praha, 1942
Šmejkal, František a kolektiv:
Skupina RA – katalog výstavy, 1988
Tausk, Petr:
Přehled vývoje československé fotografie, Státní pedagogické nakladatelství pro Akademii múzických umění v Praze, Praha, 1986
Tomášek, Dušan:
Causa Emil Hácha, Themis, nakladatelství Ministerstva vnitra, Praha, 1995, ISBN 80-85821-30-3
Tomášek, Dušan:
Generál Alois Eliáš, Epocha v edici Portréty, Praha, 1996, ISBN 80-902129-5-6
Volavka, Vojtěch:
Pražské kostely, Miroslav Stejskal, 1946

Použitá literatura (řazení podle názvů):

Causa Emil Hácha
Dušan Tomášek, Robert Kvaček, vydal Themis, nakladatelství Ministerstva vnitra, Praha, 1995, ISBN 80-85821-30-3
Česká kultura za protektorátu – školství, písemnictví, kinematografie
Jiří Doležal, vydal Národní filmový archiv, Praha, 1996
Československá novinářská fotografie
kolektiv autorů, vydal Československý svaz novinářů v redakci Interpress, Praha, 1989
Československé dějiny v datech
kolektiv autorů, vydalo nakladatelství Svoboda, Praha, 1986
Československý biografický slovník
kolektiv autorů, vydala Academia – Encyklopedický institut ČSAV, Praha, 1992, ISBN 80-200-0443-2
Der Sieg im Westen
Ein Bericht vom Kampf des deutschen Volksheeres in Holland, Belgien und Frankreich, text Friedrich Heiss, fotografie široký kolektiv autorů, vydal Volk und Reich Verlag Prag, Praha, 1943
Dramatické i všední dny protektorátu
Jan Gebhart, Jan Kuklík, vydal Themis, nakladatelství Ministerstva vnitra, Praha, 1996, ISBN 80-85821-35-4
Dvacet let československé armády v osvobozeném státě
text kolektiv autorů, upravil Ladislav Sutnar, fotografie Jiří Jeníček, vydal Svaz čsl. důstojnictva, Praha, 1938
Emil Fafek – 40 let reportérem
Ondřej Neff, vydala Mladá fronta, Praha, 1985
Encyklopedie českých a slovenských fotografů
kolektiv autorů, vydalo Asco, Praha, 1993, ISBN 80-7046-018-0

Generál Alois Eliáš
Dušan Tomášek, Robert Kvaček, fotografie archiv Tomáše Pasáka, vydala Epocha v edici Portréty, Praha, 1996, ISBN 80-902129-5-6
Hořká léta (The Bitter Years) – Evropa 1939 – 47
text Vladimír Birgus, Ladislav Kesner, vydala Slezská univerzita (Institut tvůrčí fotografie) v Opavě ve spolupráci se Správou Pražského hradu, Opava, 1995, ISBN 80-85879-19-0
Hořká léta – Evropa (Bitter Years – Europe, Bittere Jahre – Europa) **1945 – 47 očima českých fotografů**
text Vladimír Birgus, fotografie Jindřich Marco, vydal Orbis, Praha, 1995, ISBN 80-235-0054-6
Informatorium pro každého aneb moderní vševěd
kolektiv autorů, vydala Mladá Fronta, Praha, 1984
Jaromír Funke (1896 – 1945) – průkopník fotografické avantgardy – katalog výstavy
text Antonín Dufek, vydala Moravská galerie Brno, 1996, ISBN 80-7027-061-6
Jihočech Emil Hácha – obraz domova, rodu a života pana státního prezidenta
kolektiv autorů, uspořádal Karel Hájek, Jihočeské vydavatelské a nakladatelské družstvo v (Českých) Budějovicích, 1942
Josef Václav Myslbek
úvodní text Vojtěch Volavka, fotografie Josef Ehm, vydaly grafické a umělecké závody V. Neubert a synové, knižnice Kořeny, Praha, 1942
Karel Ludwig – archiv 1939 – 1948 – katalog výstavy
Blanka Chocholová, vydal Pražský dům fotografie, Praha, 1997
Květnová revoluce – památník z revolučních dnů
kolektiv fotografů, sestavil Vladimír Peroutka, vydalo nakladatelství Melantrich, Praha, 1945
Ladislav Sitenský
text Zdeněk Kirschner, vydalo nakladatelství Dita, Praha 1997, ISBN 80-85926-99-7
Malá československá encyklopedie – díl 1. – 6.
kolektiv autorů, vydala Academia – Encyklopedický institut ČSAV, Praha, 1985, 1986, 1987
Masaryk ve fotografii
text Karel Čapek, fotografie kolektiv fotografů, vydal Orbis-Čin, Praha, říjen 1937
Na jehlách těchto dní
text Jindřich Heisler, fotografie Jindřich Štyrský, vydal Fr. Borový, druhé vydání prosinec1945, 1. vydání bez vědomí úřadů v roce 1941
Národ sobě
text Antonín Matějček, V. V. Štech, František Kovárna, fotografie Melantrich, vydal Melantrich, Praha, 1942 (2. vydání)
Naše vlast v obrazech
kolektiv fotografů, text Miroslav Míčko, vydalo nakladatelství Práce, Praha, 1948
Památky Čech a Moravy – Česká fotografie 1941
kolektiv fotografů a autorů, uspořádal Robert A. Šimon, vydala Politika, Praha, 1942
Památník Pražského povstání 1945
sestavil František Hrubín, text Jan Drda, František Hrubín, Vladimír Janský, Marie Majerová, Albert Pražák, Václav Řezáč, Jaroslav Seifert, fotografie Emil Fafek, Karel Fridrich, Jan Guttenberger, Josef Hanka, Karel Hájek, Stanislav Hulík, Vladimír Janský, Oldřich Novák, Jaroslav Pacovský, Emil Pardubský, Helena Pištěková, vydala Práce, 1946
Pardubice MCMXL
text kolektiv autorů, fotografie J. Otto a Růžička, vydala Městská rada Pardubická a Václav Horký, Pardubice, 1940
Praha objektivem mistrů
fotografie Jindřich Brok, Josef Ehm, Zdenko Feyfar, Jaromír Funke, Miroslav Hák, Tibor Honty, Jiří Jeníček, Václav Jírů, Jan Lauschmann, Alexandr Paul, Karel Plicka, Drahomír Josef Růžička, Ladislav Sitenský, Josef Sudek, Eugen Wiškovský, Panorama, Praha, 1981
Praha ve fotografii Karla Plicky
fotografie Karel Plicka, text Zdeněk Wirth, vydala Česká grafická unie v Praze, Praha, 1940
Praha ve fotografii
fotografie Karel Plicka, text Zdeněk Wirth, vydal Orbis, Praha, 1971
Praha ve stínu hákového kříže
Callum Mac Donald, Jan Kaplan, anglický originál The Shadow of the Swastika. A History of the German Occupation 1939 - 45, vydal Melantrich, Praha, 1995, ISBN 80-7023-201-3
Pražské kostely
fotografie Jaromír Funke, text Vojtěch Volavka, vydal Miroslav Stejskal, 1946

Přehled vývoje československé fotografie
Petr Tausk, vydalo Státní pedagogické nakladatelství pro Akademii múzických umění v Praze, Praha, 1986
Skupina RA – katalog výstavy
koncepce výstavy a příprava katalogu František Šmejkal, Antonín Dufek (fotografie), Zdeněk Pešat (literatura), Jiří Vykoukal (medailony autorů), Ludvík Kundera (chronologie, bibliografie, archiv), fotografie M. Koreček, J. Hampl, F. Krejčí, P. Paul, V. Fyman, 1988
Soupis legálních novin, časopisů, úředních věstníků v českých zemích z let 1939 – 45
Tomáš Pasák, vydala Univerzita Karlova, Praha, 1980
Srdce Prahy v plamenech – 106 snímků Oldřicha Smoly z květnové revoluce
uspořádání a text Karel Doskočil, fotografie Oldřich Smola, K. Wejchart, Karel Drbohlav, vydalo Universum Č. A. T., Praha, duben 1946
Životní a tvůrčí podněty fotogrsfa Václava Chocholy
Blanka Chocholová, diplomová práce – Filmová akademie múzických umění, Katedra fotografie, Praha, 1980

Použitá periodika:

Československá fotografie, ročníky 1970 – 1980, vydávala Panorama, Národní knihovna – Klementinum, ISSN 0009-0549
Fotografický obzor, ročníky 1940 – 1944, vydával Svaz českých klubů fotografů amatérů, Národní knihovna – Klementinum
History of the Second World War, vydávalo v druhé polovině šedesátých let nakladatelství Purnell & Sons Ltd (49/50 Great Marlborough Street, London W1) a Imperial War Museum (Lamberth Road, SE1), Spojené království
Panorama, vydávalo Vydavatelstvo Družstevní práce v Praze II
Pestrý týden, ročníky 1940 – 1945, vydávaly Grafické závody Neubert a synové pro Radost ze života, Národní knihovna – Klementinum a Středisko vědeckých informací Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy
Post, číslo 1/1992, strany 90 – 92, článek Ladislav Sitenský – Z válečného deníku, výňatek ze stejnojmenné knihy nakladatelství Naše vojsko, vydávala Radost, ISSN 1210-0285
Praha v týdnu, vydávala Zádruha, akc. spol, Národní knihovna – Klementinum
Zteč – list nové generace, ročníky 1943 – 1945, vydávalo Kuratorium pro výchovu mladých v Čechách a na Moravě, Národní knihovna – Klementinum

Zdroje publikací, periodik a informací:

Archiv města Prahy – Husova ulice, Praha 1 (tel.: 02 - 24 48 29 56)
Kancelář prezidenta republiky – památkový archiv, spisový archiv, Praha 1 – Hrad (tel.: 02 - 24 37 36 83, 24 37 33 67)
Národní knihovna v Praze – fond archivních časopisů, oddělení rukopisů, Klementinum 190, Praha 1 (tel.: 02 - 21 66 31 11)
Národní konzervační fond (Národní knihovna v Praze) – Hlavní depozitář, Praha – Hostivař (tel.: 02 - 81 01 31 07)
Správa státnchí oblastních archvů – Sekce archivní správy Ministerstva vnitra, Milady Horákové 133, Praha 6 (tel.: 02 - 32 45 20)
Státní ústřední archiv – studovna a fotosbírka, Karmelitská 2, Praha 1 (tel.: 02 - 57 32 03 38, linka 221, 220, 276)
Středisko vědeckých informací Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, Pařížská 11, Praha 1 (tel.: 02 - 232 61 20) + externí archiv německých archivních novin a časopisů v Lešeticích u Příbrami
Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze – knihovna, 17. listopadu 2, Praha 1 (tel.: 02 - 24 81 12 41)

Informace k fotografiím:

Strana 42:
Vyhláška vrchního komandanta Blaskowitze z 15. března 1939; *Státní ústřední archiv*

Strana 43:
Nahoře: neznámý autor: Emil Hácha a Jozef Tiso, 1938; *Archiv Kanceláře prezidenta republiky*
Dole: Illek a Paul: Začátek německé okupace, 1939; *Archiv Kanceláře prezidenta republiky*

Strana 44:
Karel Hájek: Emil Hácha (snímek z publikace Jihočech E. H.), 1940, 1942; *Archiv Kanceláře prezidenta republiky*

Strana 45:
Nahoře: Karel Hájek: Emil Hácha s bratrem v Lánech, 1944; *Archiv Kanceláře prezidenta republiky*
Dole: Zdeněk Tmej: Snímek z totálního nasazení v Breslau

Strana 46:
Nahoře: neznámý autor: K. H. Frank v dětském táboře, 1941; *Státní ústřední archiv (763)*
Dole: neznámý autor: K. H. Frank v dětském táboře, 1941; *Státní ústřední archiv (768)*

Strana 47:
Nahoře: Zdeněk Tmej*: Snímek z osvobozování Prahy, 1945; *Státní ústřední archiv*
Dole: Miroslav Hák: Snímek z osvobozování Prahy, 1945; *Státní ústřední archiv (08/6/135)*

Strana 48:
Karel Hájek: Titulní strana časopisu Pestrý týden 47/1942

Strana 49:
Václav Chochola: Kaštanář, 1940

Strana 50:
Karel Ludwig: Baletka, 1941

* Poznámka: Během let docházelo v případě některých snímků k pochybnostem, zda jejich autorství připsat Zdeňku Tmejovi nebo Karlu Ludwigovi. Přestože je tento snímek ve Státním ústředním archivu veden pod Ludwigovým jménem, jde podle posledních zjištění (září 1997) o fotografii Tmejovu.

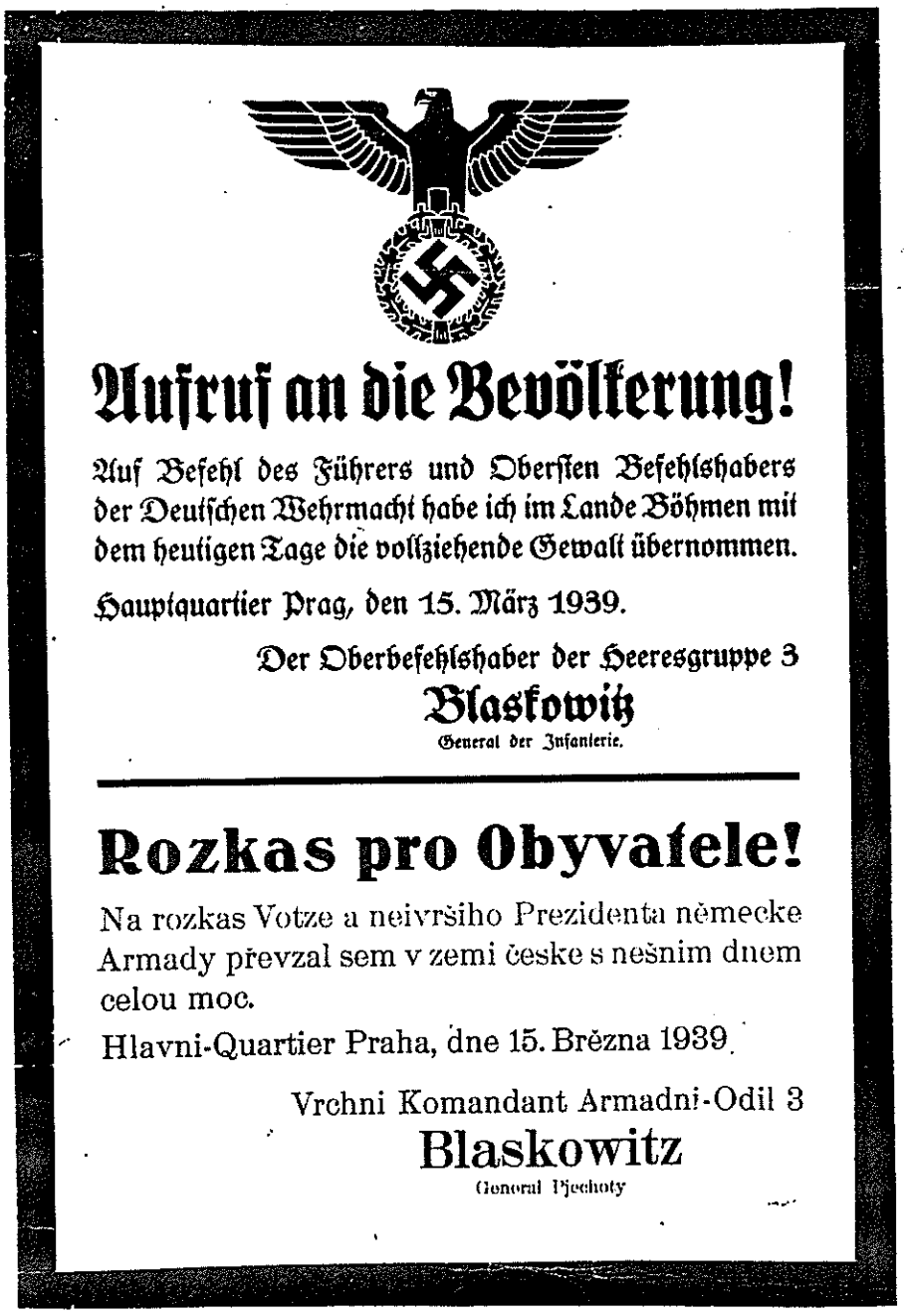

Aufruf an die Bevölkerung!

Auf Befehl des Führers und Oberſten Befehlshabers der Deutſchen Wehrmacht habe ich im Lande Böhmen mit dem heutigen Tage die vollziehende Gewalt übernommen.

Hauptquartier Prag, den 15. März 1939.

Der Oberbefehlshaber der Heeresgruppe 3

Blaskowitz

General der Infanterie.

Rozkas pro Obyvatele!

Na rozkas Votze a neivršiho Prezidenta německe Armady převzal sem v zemi české s nešnim dnem celou moc.

Hlavni-Quartier Praha, dne 15. Brězna 1939.

Vrchni Komandant Armadni-Odil 3

Blaskowitz

Generál Pjechoty

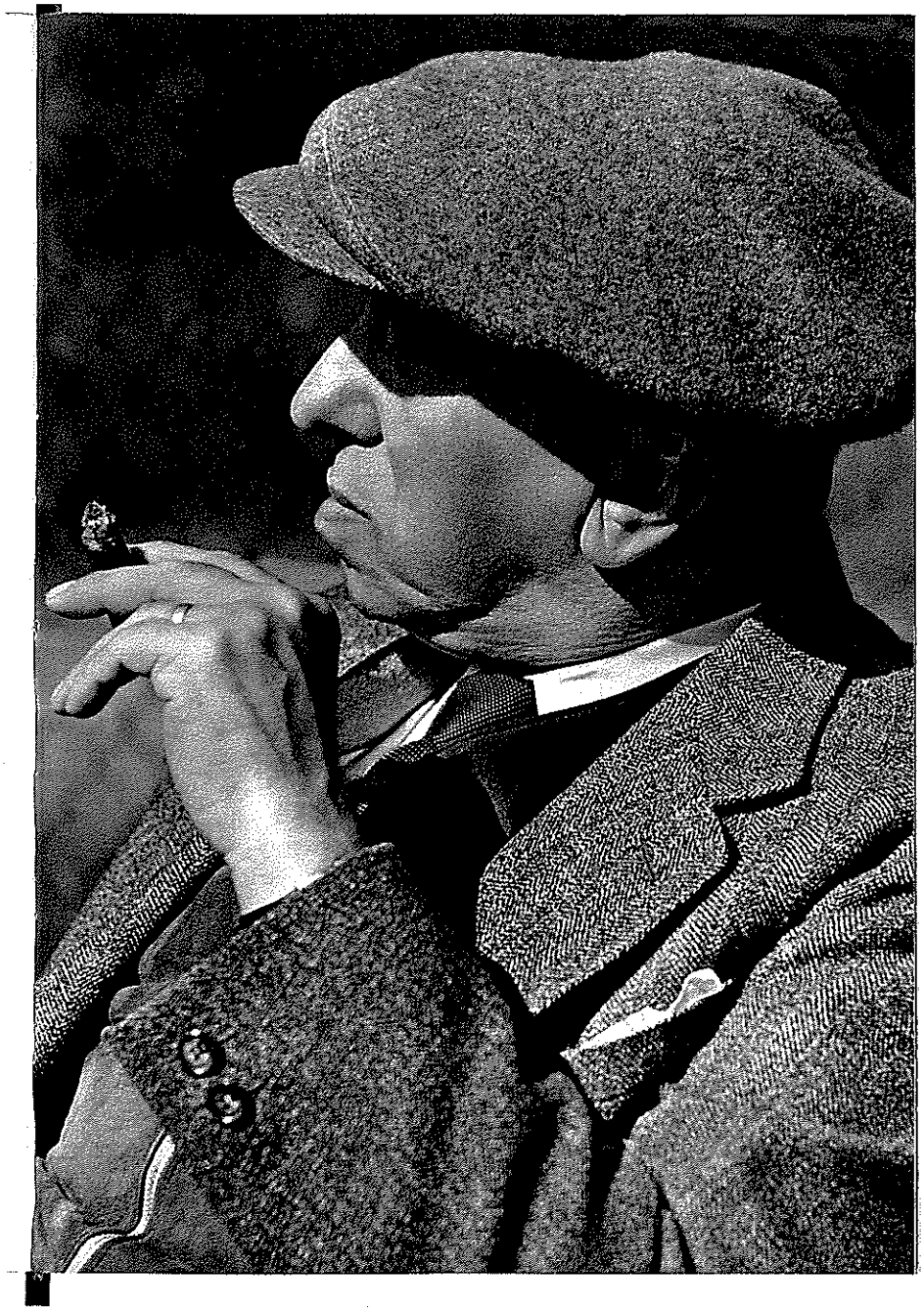

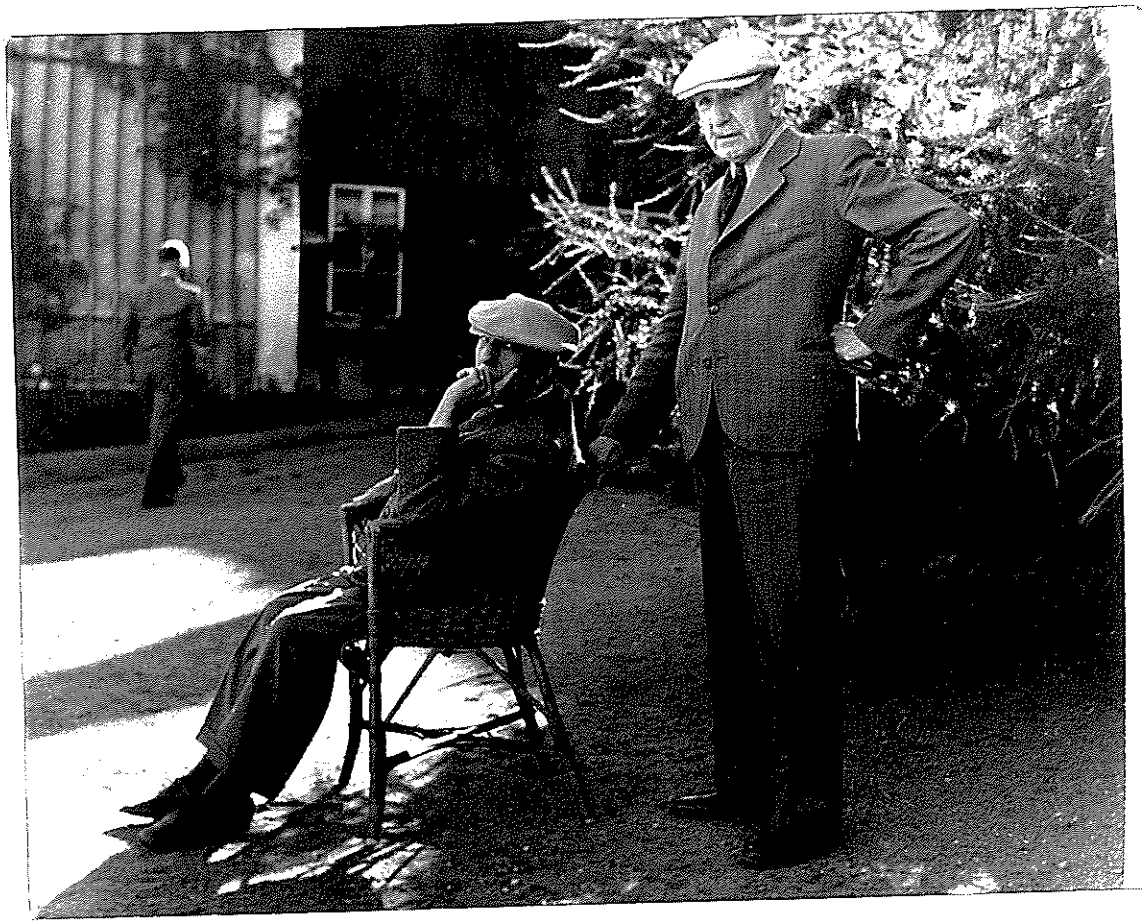

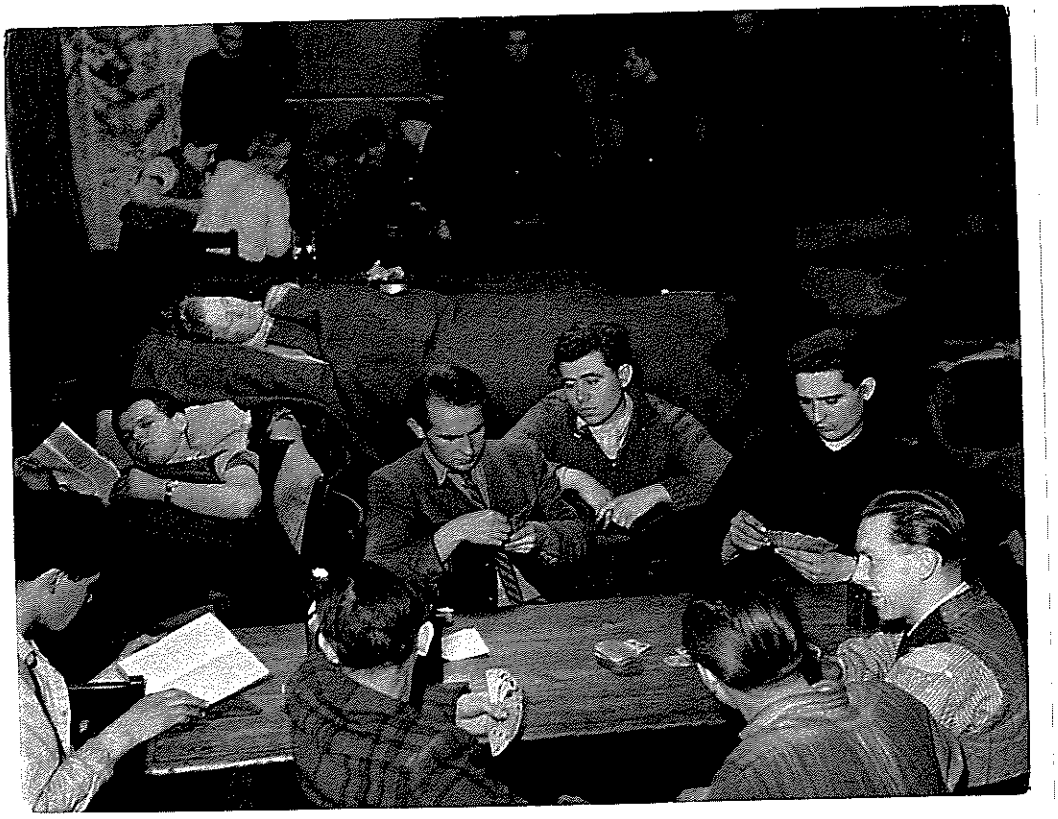

PESTRÝ TÝDEN
ČESKÉ OBRAZOVÝ LIST RADOSTI ZE ŽIVOTA ROČ. XVII - ČÍS. 47 - CENA K 3·-
PRAHA, 21. XI. 1942
ZPĚVAČKA SLÁVKA PROCHÁZKOVÁ.
(K jejímu koncertu, konanému v úterý 24. listopadu ve Smetanově síni v Praze spolu s koncertním mistrem Národ. divadla Fr. Krejsem.) - Foto K. Hálek.

